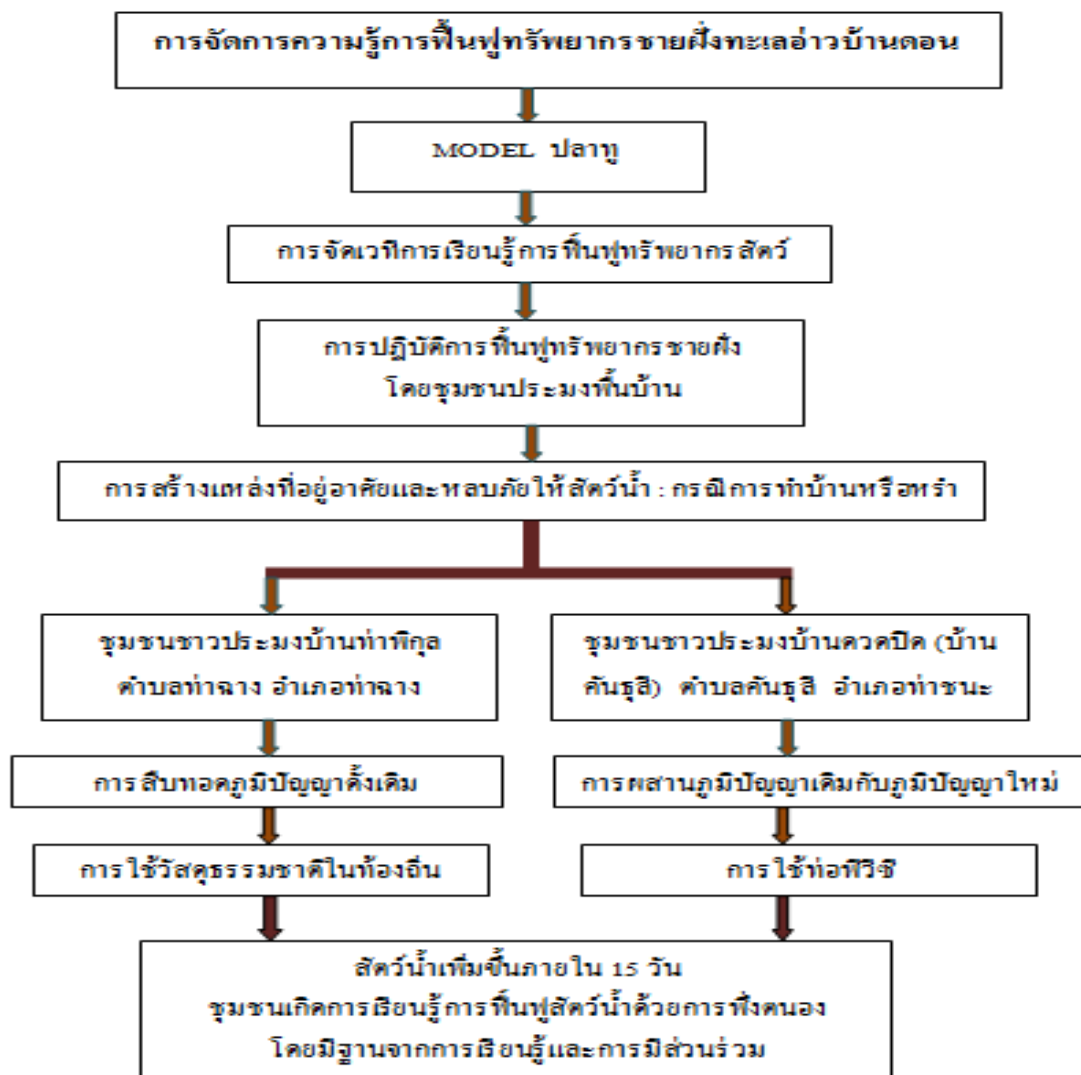

บทที่ 6

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านในการฟื้นฟูสัตว์น้ำอ่าวบ้านดอน

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทั้งจากทฤษฎีการจัดการความรู้และการปฏิบัติการของชาวประมงพื้นบ้าน โดยการประยุกต์ใช้โมเดลปลาทุในการพัฒนาการเรียนรู้การฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง เพื่อแก้ปัญหาทรัพยากรชายฝั่งที่กำลังเสื่อมโทรม ให้ทะเลกลับมาสมบูรณ์ดังเช่นสมัยก่อน เพื่อการยังชีพของชาวประมงพื้นบ้าน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง การใช้ภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับบริบททางทะเล รวมทั้งการดำเนินการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำในกรณีการทำบ้านปลา ดังนี้

การจัดการความรู้โดยประยุกต์ใช้ โมเดลปลา

โมเดลปลา (ประพนธ์ ผาสุกยัต, 2549) เป็นการจัดการความรู้ขั้นพื้นฐานมีกระบวนการ กระชับและมีความเป็นรูปธรรมเหมาะสมสำหรับชุมชนและสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตเป็น กระบวนการที่ไม่ซับซ้อนและยุ่งยาก จึงเหมาะกับชุมชน สำหรับชาวประมงพื้นบ้านปลาเป็น ปลาคู่กับชาวประมงและวิถีของชาวบ้านตลอดจนคนไทย เพราะทุกคนรู้จักปลา ปลาจึง ใกล้ชิดกับวิถีของชาวบ้าน การประยุกต์ใช้โมเดลปลาจึงทำให้ชาวประมงพื้นบ้านเข้าใจง่าย

ภาพที่ 6.1 การจัดการความรู้แบบโมเดลปลา
ที่มา : ประพนธ์ ผาสุกยัต, 2549

กระบวนการจัดการความรู้โดยประยุกต์ใช้โมเดลปลา

โมเดลปลาที่มีกระบวนการจัดการความรู้ที่เหมาะสมกับการพัฒนาการเรียนรู้สำหรับชุมชน และชาวบ้านเพราะสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านอีกทั้งไม่ยุ่งยากและซับซ้อน และสามารถ พัฒนาการเรียนรู้ได้โดยใช้เวลาไม่ยาวนานจึงเหมาะกับวิถีชาวประมงพื้นบ้านเพราะมีเวลาน้อย โมเดลปลาที่มีระบบและกระบวนการในการจัดการความรู้ 3 ส่วน คือ 1) Knowledge Vision หรือ ส่วนหัวปลา 2) Knowledge Sharing การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือส่วนตัวปลา และ 3) Knowledge Asset หรือส่วนหางปลา โดยมีระบบการขับเคลื่อนคือมี “คุณกิจ” คือชุมชนประมง พื้นบ้านอ่าวบ้านดอน และ “คุณอำนวย” คือ ผู้วิจัยโครงการวิจัย วิทยาการกระบวนการของ โครงการวิจัยรับผิดชอบในการร่วมกันจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับ “คุณกิจ” และมีบทบาท สำคัญในการช่วยกระตุ้นให้ “คุณกิจ” มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความรู้ โดยเฉพาะความรู้ที่ซ่อนเร้น ที่อยู่ในตัว “คุณกิจ” พร้อมอำนวยให้เกิดบรรยากาศในการเรียนรู้เป็นทีมให้เกิดการหมุนเวียน ความรู้ยกระดับความรู้และเกิดนวัตกรรม ในส่วน “คุณเอื้อ” คือ ระบบการจัดการความรู้โมเดล

ปลาทุ มีปราชญ์ชาวบ้านจากเครือข่ายอนุรักษ์อ่าวบ้านดอน วิทยาการกระบวนการ และผู้วิจัยเป็น “คุณเอื้อ” โดยจัดการความรู้ 2 ประเภท 1) ความรู้แบบชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) คือ ความรู้ที่เห็นได้ชัดเจนเป็นรูปธรรม เป็นความรู้ที่ได้มาจากการเรียนในห้องเรียน การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ความรู้ที่อยู่ในตำราซึ่งเป็นหลักวิชาหรือทฤษฎีทั้งหลายที่ได้จากการวิเคราะห์สังเคราะห์ผ่านการพิสูจน์ กระบวนการวิจัย เรียกว่าความรู้ชัดแจ้ง 2) ความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) คือ ความรู้ที่เห็นไม่ชัด เป็นความรู้ที่เกิดจากการฝึกฝนการปฏิบัติงานจนเกิดทักษะแลกลายเป็นความชำนาญและเชี่ยวชาญ เป็นประสบการณ์ติดตัวของแต่ละบุคคลเป็นความรู้ที่เกิดจากวิจารณ์ญาณ ปฏิภาณไหวพริบ เป็นเทคนิคเฉพาะตัวบุคคล มีผู้วิจัยและแกนนำชุมชนประมงพื้นบ้านทำหน้าที่เป็น “คุณลิขิต” เก็บความรู้ไว้ใช้ต่อไป

1. ส่วนหัวปลา (Knowledge Vision - KV)

ส่วนหัวปลา เป็นขั้นตอนแรกของการจัดการความรู้ หัวใจของส่วนหัวปลาคือ “ทำ KM ไปเพื่ออะไร” เป็นเป้าหมายหลักของการดำเนินการจัดการความรู้ เป็นส่วนที่ชุมชนร่วมกันกำหนดเป้าหมายและทิศทางว่าจะไปทางไหน โดยร่วมกันกำหนดเป้าหมายและทิศทางของการจัดการความรู้ในเวทีเรียนรู้ ชุมชนประมงพื้นบ้านได้ร่วมกันกำหนดเป้าหมายและทิศทางของการเรียนรู้ โดยชุมชนมีเป้าหมายการเรียนรู้ร่วมกันคือ การฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง อันเนื่องจากทรัพยากรสัตว์น้ำเสื่อมโทรม เพราะชุมชนประมงพื้นบ้านเป็นผู้ใช้ทรัพยากรชายฝั่งในการดำรงชีพ กระตุ้นให้ชุมชนมีส่วนร่วม โดยใช้กลุ่มชุมชนประมงพื้นบ้าน กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง และกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากร สัตว์น้ำและฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งบ้านคันธูลี ตำบลคันธูลี อำเภอท่าชนะ เป็นผู้ดำเนินการจัดการความรู้ เป็นกลไกในการดำเนินการเพื่อเรียนรู้การฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง ด้วยการฟื้นฟูพันธุ์สัตว์น้ำให้เพิ่มขึ้นด้วยภูมิปัญญา เพื่อการดำรงชีพ ซึ่งนอกจากเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพของชาวประมงพื้นบ้านโดยตรงแล้วยังมีประโยชน์ต่อประมงพื้นบ้านในอ่าวบ้านดอนตลอดจนประมงพื้นบ้านในอ่าวไทยรวมทั้งผู้บริโภคด้วย ในการกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาการเรียนรู้ใช้ภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านเป็นกลไกในการจัดการเรียนรู้ของประมงพื้นบ้าน เพื่อให้เป้าหมายของการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งด้วยการเพิ่มพันธุ์สัตว์น้ำไม่ห่างออกไปจากวิถีการดำเนินชีวิตของชาวประมง โดยมีวิทยาการกระบวนการของโครงการวิจัยดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ และมีระบบการจัดการความรู้โมเดลปลาทุ วิทยาการโครงการ ปราชญ์ชาวบ้านจากเครือข่ายอ่าวบ้านดอน และผู้วิจัย เป็นผู้ร่วมพัฒนาวิธีคิดในการจัดการความรู้การฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งอ่าวบ้านดอน ด้วยการฟื้นฟูสัตว์น้ำ

2. ส่วนตัวปลา (Knowledge Sharing – KS)

ส่วนตัวปลา เป็นขั้นตอนที่เป็น “หัวใจการทำ KM” คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายการ

อนุรักษ์พื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งด้วยการฟื้นฟูสัตว์น้ำ โดยการจัดการความรู้ในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การอนุรักษ์พื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง โดยใช้คลังความรู้ที่มีอยู่ในตัวชุมชนประมงพื้นบ้าน ในการพัฒนาการเรียนรู้ ความรู้ส่วนหนึ่งมีอยู่ในตัวชุมชนประมงพื้นบ้าน ในกระบวนการจัดการจัดการความรู้ชุมชนประมงพื้นบ้านกลุ่มกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง และกลุ่มอนุรักษ์พื้นฟูกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำและพื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งบ้านคันธูลี ตำบลคันธูลี อำเภอท่าชนะ ความรู้เกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้าน ภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน ความรู้เกี่ยวกับทะเล คลื่นลม เป็นต้น เป็นความรู้ที่ชาวประมงพื้นบ้านมีอยู่ในตน เรียกว่าเป็น “ความรู้ที่ซ่อนเร้นอยู่ หรือความรู้เชิงประสบการณ์” หรือ Tacit Knowledge อันเป็นฐานความรู้ที่สำคัญยิ่งในกระบวนการจัดการความรู้ ส่วนความรู้เชิงทฤษฎี หรือ Explicit Knowledge ซึ่งเป็นความรู้ภายนอก มี “คุณอำนวย” และ “คุณเอื้อ” เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือสร้างความเข้าใจประสานเข้ากับความรู้ของชุมชนประมงพื้นบ้านเพื่อให้ชาวประมงพื้นบ้านมีความรู้เพิ่มขึ้นยกระดับเป็นองค์ความรู้ในการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง ความรู้เชิงทฤษฎีที่นำมาจัดการความรู้ในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประกอบด้วย

- 1) การเรียนรู้ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่ง
- 2) การวิเคราะห์และสังเคราะห์ต้นเหตุที่ทำให้ชายฝั่งทะเลเสื่อมโทรม
- 3) การร่วมกันถอดบทเรียนความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งอ่าวบ้านดอน
- 4) การสร้างพลังการมีส่วนร่วม การรวมพลังเพื่อการอยู่รอด
- 5) การเรียนรู้กฎหมายการประมง
- 6) การเรียนรู้กรณีตัวอย่างชุมชนประมงพื้นบ้านที่ฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งสำเร็จ
- 7) การสรุปบทเรียนเพื่อนำไปสู่ทางเลือกในการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่ง
- 8) การเรียนรู้การฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งอย่างเป็นระบบ : กรณีการทำโครงการ เพื่อพัฒนาวิธีคิดในการทำงานประสานกับหน่วยงานราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ต่อจากนั้นชุมชนประมงพื้นบ้าน (คุณกิจ) ร่วมกันกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้จาก การปฏิบัติ โดยการเสาะแสวงหาทางเลือกที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตและ ภูมิโนเขตของชายฝั่งทะเล เวกที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นกลไกกระตุ้นให้กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากร ป่าชายเลนบ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภوتاฉาง และกลุ่มอนุรักษ์ฟื้นฟูกลุ่มอนุรักษ์ ทรัพยากรสัตว์น้ำและฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งบ้านคันธูลี ตำบลคันธูลี อำเภوتاชนะ พบ ทางออกในการร่วมกันแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรสัตว์น้ำและเสาะแสวงหา ทางเลือกที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและระบบภูมิโนเขตของชายฝั่งทะเล ซึ่งชุมชนประมง พื้นบ้านทั้ง 2 ชุมชนได้เลือกทางเลือกการสร้างที่อยู่อาศัยของปลา ที่เรียกกันในหมู่ชาวประมงว่า “บ้านปลา” หรือ “หรง้า” ตามภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านเรียกขาน การทำที่อยู่อาศัยของปลาให้ปลา

และสัตว์น้ำอื่นได้มีที่หลบภัย เป็นแหล่งเลี้ยงตัวของสัตว์น้ำวัยอ่อน แหล่งขยายพันธุ์ และแหล่งที่อยู่อาศัย ซึ่งจะส่งผลให้ชายฝั่งทะเลมีสัตว์น้ำเพิ่มขึ้นทั้ง ปลา ปู หอย และกุ้ง ซึ่งบ้านปลาเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรมที่สุด เนื่องจากเห็นผลเร็ว ภายในเวลา 15 วัน ปลาได้เข้ามาอยู่อาศัยในบ้านปลา และสัตว์น้ำอื่น ทั้งกุ้ง หอย ปู ก็ทยอยตามมา ชุมชนประมงพื้นบ้านจึงร่วมกันปฏิบัติการเรียนรู้การฟื้นฟูสัตว์น้ำชายฝั่งด้วยการทำบ้านปลา ซึ่งมีขั้นตอนไม่ซับซ้อน บุคคลสำคัญในการส่งเสริมให้เกิด "ตัวปลา" ที่ทรงพลังคือ วิทยากรกระบวนการหรือ "คุณอำนวย" ซึ่งจะมีบทบาทสำคัญที่จะช่วยกระตุ้นให้ ชุมชนประมงพื้นบ้าน หรือ "คุณกิจ" มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความรู้ โดยเฉพาะความรู้ที่ซ่อนเร้นที่อยู่ในตัว "คุณกิจ" พร้อมอำนวยให้เกิดบรรยากาศในการเรียนรู้แบบเป็นทีม ให้เกิดการหมุนเวียนความรู้ ยกระดับความรู้และเกิดนวัตกรรมคือการฟื้นฟูสัตว์น้ำชายฝั่งทะเล ที่เรียกกันด้วยภาษาพื้นบ้านของชาวประมงว่า "หรรษา" หรือ ปัจจุบันเรียกว่า "บ้านปลา"

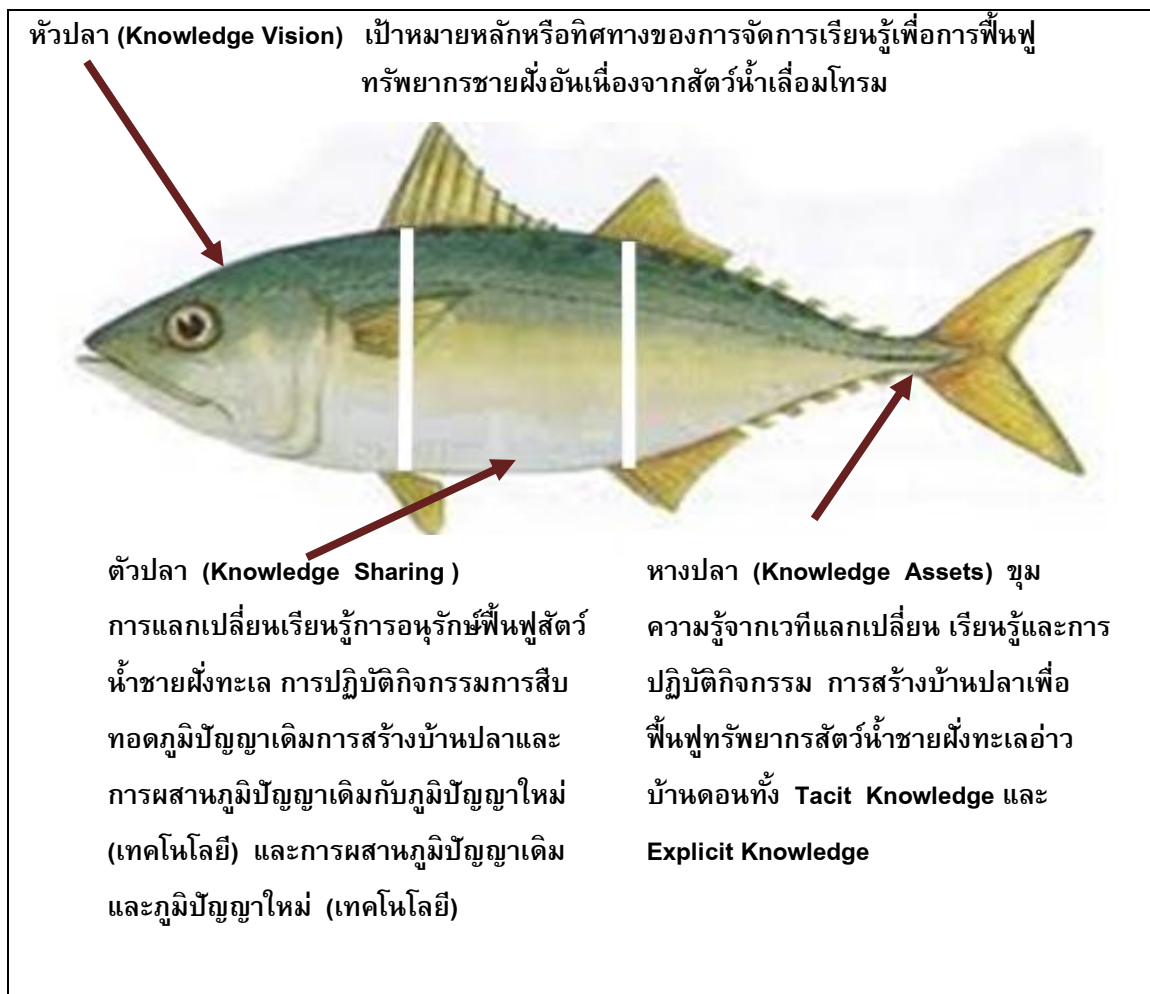
3. ส่วนหางปลา (Knowledge Asset - KA)

ส่วนหางปลาเป็น "การสะบัดหาง" เป็นขั้นตอนของการสร้างคลังใช้ความรู้เชื่อมโยงเครือข่าย เปรียบเสมือนการสะบัดหางของปลา ซึ่งคือชุมชนความรู้ (KA) ที่ได้จากเวทีเรียนรู้และการปฏิบัติกิจกรรมการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งด้วยการทำบ้านปลาด้วยภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน การถอดความรู้และองค์ความรู้จากการปฏิบัติการการทำบ้านปลา การถอดบทเรียนการเรียนรู้ การฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง การอนุรักษ์ฟื้นฟูสัตว์น้ำ ผลสำเร็จจากกิจกรรมการเรียนรู้และความรู้ การเพิ่มพันธุ์สัตว์น้ำของ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง และกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำและฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งบ้านคันธุลี ตำบลคันธุลี อำเภอท่าชนะ (คุณกิจ) ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผู้สกัดชุมชนความรู้ ออกมาจากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และบันทึกไว้ใช้งานต่อ คือชุมชน หรือ "คุณกิจ" โดยการจดบันทึกชุมชนความรู้ มี "คุณลิขิต" (ผู้วิจัย) เก็บสะสม "เกร็ดความรู้" ที่ได้จากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ "ตัวปลา" ด้วยวิธีการต่าง ๆ

ชุมชนประมงพื้นบ้านทั้งสองชุมชนได้เพิ่มความรู้จากการปฏิบัติการฟื้นฟูสัตว์น้ำชายฝั่งด้วยการร่วมกันสร้างที่อยู่อาศัยหรือบ้านปลา ทำให้ความรู้ซ่อนเร้นเพิ่มขึ้น โดยมีวิทยากรกระบวนการ (คุณอำนวย) และผู้วิจัย วิทยากรโครงการ (คุณเอื้อ) คอยให้ความช่วยเหลือในการสกัดความรู้ที่ซ่อนเร้นให้เป็นความรู้ที่เด่นชัดนำไปเผยแพร่แลกเปลี่ยนหมุนเวียนใช้ต่อไปโดยความดังกล่าวยังถูกเก็บอยู่ในตัวชุมชนประมงพื้นบ้าน (คุณกิจ) และเก็บในรูปเอกสารความรู้ และเว็บไซต์โดยชุมชนประมงพื้นบ้าน (คุณกิจ) ผู้วิจัย วิทยากร กระบวนการ โครงการวิจัยใช้ระบบการจัดการความรู้โมเดลปลาทุ (คุณเอื้อ) และวิทยากรกระบวนการ (คุณอำนวย) มาทำหน้าที่เป็น "คุณลิขิต" จดบันทึกความรู้ตลอดช่วงเวลาการจัดกิจกรรม และช่วยในการสกัดความรู้หลังจากนั้นร่วมกันรวบรวมองค์ความรู้ ซึ่งจะเป็นเรื่องเล่าหรือเทคนิคดี ๆ ของแต่ละคน ที่ได้จาก

เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้มาจัดเก็บไว้ในคลังความรู้ หรือส่วนที่เรียกว่า หางปลา เพื่อเผยแพร่สู่ชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอนเพื่อประโยชน์ในการยกระดับความรู้และหมุนเวียนความรู้ต่อไป

โมเดลกระบวนการประยุกต์ใช้ โมเดลปลาทุในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งด้วยการฟื้นฟูสัตว์น้ำ

ภาพที่ 6.2 โมเดลกระบวนการประยุกต์ใช้ โมเดลปลาทุในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งด้วยการฟื้นฟูสัตว์น้ำ

การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้

จากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่อ่าวบ้านดอน จำนวน 7 อำเภอ ซึ่งได้แก่ ท่าชนะ ไชยา ท่าฉาง พุนพิน เมืองสุราษฎร์ธานี กาญจนดิษฐ์ และดอนสัก พบว่าสภาพพื้นที่อ่าวบ้านดอนจากเดิมที่มีทรัพยากรทางทะเลที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งปะการัง สัตว์น้ำนานาชนิด โดยเฉพาะปลาและปูม้าที่สร้างรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้านในการยังชีพมาช้านานนั้น ปัจจุบันทรัพยากรเหล่านี้เริ่มขาดแคลน จากที่เคยหาได้ในพื้นที่ทะเลบริเวณใกล้ ๆ ที่พักอาศัย กลับต้องเดินเรือออกไปหาไกลบ้าน จึงต้องเพิ่มภาระค่าใช้จ่ายค่าน้ำมันเรือ อีกทั้งกุ้งหอยปูปลาก็หาได้น้อยกว่าเดิม เมื่อทรัพยากรมีน้อยแต่ความต้องการมีมากหรือมากขึ้นกว่าเดิมเนื่องจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น และเมื่อทรัพยากรทางทะเลเป็นสมบัติของสาธารณะ เพราะฉะนั้นทุกคนมีสิทธิ์เข้ามาทำมาหากิน ในขณะที่ทรัพยากรทางทะเลเหล่านี้มีน้อยหรือเกิดการขยายพันธุ์ไม่เพียงพอกับความต้องการ การแย่งชิงจึงเกิดขึ้น ชาวประมงบางกลุ่มมีการพัฒนาเครื่องมือสมัยใหม่เพื่อให้อับปลาได้มากขึ้น ในขณะที่ชาวประมงพื้นบ้านยังคงใช้เครื่องมือแบบเดิมหรือเพียงดัดแปลงไปบ้างแค่เพียงบางส่วน จึงทำให้ไม่สามารถหาสัตว์น้ำได้เทียบเท่ากับอุปกรณ์จับสัตว์น้ำสมัยใหม่

จากปัญหาดังกล่าว ชาวประมงพื้นบ้านและผู้วิจัยจึงได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้การระดมความคิดหาวิธีที่จะทำให้ทะเลกลับมามีสภาพใกล้เคียงกับในอดีต โดยมีการประยุกต์ใช้โมเดลปลาตู ในการพัฒนาการเรียนรู้ การฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง เพื่อแก้ปัญหาทรัพยากรชายฝั่งที่เสื่อมโทรมอยู่ในขณะนี้ ให้ทะเลกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งเพื่อการยังชีพของชาวประมงพื้นบ้าน โดยมีกระบวนการดังนี้

1. การเรียนรู้เป้าหมาย กำหนดทิศทางของการจัดการความรู้ จากการเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้

1.1 สภาพทรัพยากรชายฝั่งในปัจจุบันของแต่ละอำเภอ

1.1.2 อำเภอท่าชนะ แบ่งเขตการปกครองเป็น 6 ตำบล 81 หมู่บ้าน อำเภอท่าชนะมีพื้นที่ที่ติดทะเลจำนวน 3 ตำบล คือ ตำบลคันธูลี ตำบลวัง และตำบลท่าชนะ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ติดทะเลจึงยึดอาชีพการประมงพื้นบ้านมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ประมาณร้อยละ 80 ส่วนชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ไม่ติดทะเลจะประกอบอาชีพทำสวนยางพารา ปาล์มน้ำมัน กาแฟ และสวนผลไม้ ทะเลในพื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะเป็นอ่าวเปิด ที่มีทั้งแนวปะการังทั้งแนวในและแนวนอก ซึ่งได้แก่ แนวปะการังกรังคันทนา กรังราบ กรังเรือติด กรังหงอน กรังลูกพลัด กรังโขงใหญ่ กรังโขงเล็ก กรังลูกช้างกองใน กรังลูกช้างกองนอก กรังเจน กรังใหญ่ กรังสองลอนใน กรังสอง ลอนนอก กรังใหญ่ (หินคันธูลี) (กลุ่มสนทนายบ้านคันธูลี ตำบลคันธูลี อำเภอท่าชนะ, วันที่ 27 กรกฎาคม 2557) กรังเหล่านี้จึงได้เป็นที่ยู่ออาศัยและเป็นแหล่งหลบภัยของสัตว์น้ำต่าง ๆ ส่งผลให้ทะเลในพื้นที่นี้ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก แต่ถึง

อย่างไรก็ตามทรัพยากรเหล่านี้ ยังคงเหลืออยู่ประมาณร้อยละ 30 เท่านั้น เมื่อเทียบกับในอดีต (กลุ่มสหพันธ์บ้านมิตินทรพัฒนา ตำบลคันธูลี อำเภอท่าชนะ, วันที่ 5 มกราคม 2557) ปัจจุบันชาวประมงในพื้นที่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรทั้งการปลูกป่า จัดทำธนาคารปู ทำแนวเขตบ้านปลา มีการกันเขต 3 ไมล์ทะเล มีการทำแนวปะการังเทียม ปลูกป่าชายเลน เพื่อป้องกันเรืออวนรุน อวนลาก เข้ามาทำลายทรัพยากรทางทะเล

1.1.2 อำเภอไชยา แบ่งการปกครองออกเป็น 9 ตำบล ได้แก่ ตำบลตลาดไชยา พุมเรียง เลม็ด เวียง หุ่น ป่าเว ตะกรบ โมถ่าย และปากหมาก มีประชากร จำนวน 47,961 คน (ศูนย์บริการข้อมูลอำเภอไชยา, 2556) มีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเล 3 ตำบล ได้แก่ ตำบล ตะกรบ ตำบลพุมเรียง ตำบลเลม็ด ชาวบ้านในพื้นที่เหล่านี้ยึดอาชีพการทำประมงซึ่งเป็นลักษณะการทำประมงชายฝั่งหรือการทำประมงพื้นบ้านในบริเวณพื้นที่ระยะทาง 3,000 เมตร จากชายฝั่ง จากการพูดคุยกับชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ตำบลพุมเรียง พบว่าปัจจุบันทรัพยากรทางทะเลมีปริมาณน้อยมากเมื่อเทียบกับอดีตคงเหลือประมาณร้อยละ 30 (ณรงค์ แจ่มอักษร, สัมภาษณ์ 4 มกราคม 2557) ส่งผลให้ชาวประมงมีรายได้ไม่แน่นอน รายได้เฉลี่ยของชาวประมงพื้นบ้านจึงอยู่ที่ 5,000-6,000 บาท เกิดการแก่งแย่งและมีการนำเครื่องมือสมัยใหม่ มาใช้ในการจับสัตว์น้ำ ปัจจุบันชาวประมงพื้นบ้านจึงต้องออกเรือไปหากินไกลจากชายฝั่งส่งผลให้เพิ่มภาระค่าใช้จ่ายค่าน้ำมันอีกทั้งกลุ่มผู้ประกอบการได้ยกเลิกเขตคอกหอยชาวบ้านจึงไม่สามารถเข้าไปวางอวน วางลอบบริเวณนั้นได้ ปัจจุบันชาวประมงบางส่วนได้เปลี่ยนอาชีพจากที่เป็นชาวประมงเต็มตัวไปยึดอาชีพประมาณร้อยละ 20 อีกประมาณร้อยละ 80 ยังคงยึดอาชีพการประมงพื้นบ้านเช่นเดิม

1.1.3 อำเภอท่าฉาง มีประชากร จำนวน 26,278 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลท่าฉาง, 2555) มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่อำเภอไชยาทางด้านทิศเหนือ และติดต่อกับอำเภอพุนพินทางทิศใต้ ติดต่อกับอ่าวไทยทางด้านทิศตะวันออก และทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอวิภาวดีและอำเภอสุราษฎร์ธานี จังหวัดระนอง แบ่งการปกครองออกเป็น 6 ตำบล ได้แก่ ตำบลท่าฉาง ท่าเคย คลองไทร เขาถ่าน เสวียด และปากฉลุย อำเภอท่าฉางมีพื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่มและติดกับทะเลอ่าวไทย จำนวน 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลเขาถ่าน ท่าฉาง ท่าเคย สภาพพื้นที่เป็นชายฝั่งป่าชายเลนน้ำเค็ม ชาวบ้านในพื้นที่เหล่านี้ประมาณร้อยละ 60 ประกอบอาชีพการประมง โดยมีการทำประมงใน 2 ลักษณะ คือ การทำประมงโดยออกเรือหาสัตว์น้ำ เช่น ปูม้า ปลาเก็ด ปลาดุก และกุ้ง ชาวประมงลักษณะนี้จะมีรายได้ไม่แน่นอน เฉลี่ยอยู่ที่ประมาณ 8,000-10,000 บาท ต่อเดือน เนื่องจากปัจจุบันทรัพยากรทางทะเลมีค่อนข้างน้อย การทำประมงอีกลักษณะหนึ่ง คือ การทำประมงชายฝั่งโดยการทำคอกหอยเลี้ยงหอยแครงและการทำนากุ้งของผู้ประกอบการหรือนายทุนที่มีทุนหมุนเวียนค่อนข้างมาก

1.1.4 อำเภอพุนพิน มีอาณาเขตทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอท่าฉางและอำเภอไทย ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอเมืองสุราษฎร์ธานีและอำเภอบ้านนาเดิม ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอเคียนซา ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอคีรีรัฐนิคมและอำเภอวิภาวดี มีจำนวนประชากร 89,901 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลลิเล็ด, 2555) แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 16 ตำบล ได้แก่ ท่าข้าม ท่าสะท้อน ลิเล็ดบางมะเดื่อ บางเดือน ท่าโรงช้าง กรูด พุนพิน บางอน ศรีวิชัย น้ำรอบ มะลวน หัวเตย หนองไทร เขาหัวควาย และตะปาน อำเภอพุนพิน มีพื้นที่ที่ติดชายฝั่งทะเลเพียงตำบลเดียว คือ ตำบลลิเล็ด มีลักษณะเป็นป่าชายเลนน้ำเค็มท่วมถึง ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จึงประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านเป็นหลัก ร่วมกับการทำนา กุ้งของผู้ประกอบการ (องค์การบริหารส่วนตำบลลิเล็ด, 2556)

1.1.5 อำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี มีแม่น้ำตาปีไหลผ่านจากทิศใต้ของอำเภอไปลงทะเลทางทิศเหนือที่อ่าวบ้านดอน จึงทำให้พื้นที่ของอำเภอแบ่งออกเป็น 2 ส่วน และมี 11 ตำบล คือ ฝั่งขวาของอำเภอเมืองเป็นที่ดอน และเป็นแหล่งเศรษฐกิจหลักของอำเภอ ส่วนฝั่งซ้ายเป็นที่ราบลุ่ม เป็นที่ตั้งของตำบลบางชนะ บางโพธิ์ บางไผ่ บางไทร คลองน้อย และคลองฉนาก พื้นที่บริเวณนี้เรียกว่า "คลองร้อยสาย" ชาวประมงพื้นบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ จึงยึดอาชีพการทำประมงพื้นบ้าน จำนวน 2 ตำบล ได้แก่ ตำบลบางชนะ และตำบลคลองฉนาก ซึ่งมีการทำประมง 2 ลักษณะ คือ การทำประมงในคลองและการทำประมงชายฝั่งทะเล มีการจับจองพื้นที่ชายฝั่งทะเลในบริเวณ 3000 เมตร เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ชาวประมงบางส่วน จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเองโดยการทำงานอย่างอื่นเสริม เช่น ค้าขาย รับจ้างทั่วไป เป็นต้น ส่วนชาวบ้านที่มีเงินทุนก็ได้ปรับเปลี่ยนมาเลี้ยงปลากะพงขาวในกระชัง

1.1.6 อำเภอกาญจนดิษฐ์ แบ่งการปกครองออกเป็น 13 ตำบล ได้แก่ ตำบลกาญจนดิษฐ์ พลายวาส ท่าทอง ท่าอุแท กรูด ตะเคียนทอง ทุ่งกง ท่าทองใหม่ ทุ่งรัง ป่าร่อน ช้างขวา ช้างซ้าย และคลองสระ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเล ได้แก่ ตำบลกระเดาะ ท่าทองใหม่ (พื้นที่ร้อยละ 70 ของตำบลเป็นที่ราบชายฝั่ง) ท่าทอง พลายวาส และตำบลตะเคียนทอง (พื้นที่มากกว่าร้อยละ 70 ของตำบลเป็นที่ราบชายฝั่ง) อำเภอกาญจนดิษฐ์มีพื้นที่ชายฝั่งทะเลยาวติดต่อกันเป็นระยะทาง 26 กิโลเมตร มีการทำประมงเป็นการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งที่สร้างรายได้ให้กับอำเภอกาญจนดิษฐ์มากที่สุด โดยเฉพาะการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ หอยนางรม และหอยแครง นอกจากนั้นมีการทำประมงชายฝั่ง ด้วยเครื่องมือขนาดเล็ก เช่น อวนลากคานถ่าน อวนรุน และอวนลอยปู เป็นต้น

1.1.7 อำเภอดอนสัก มีอาณาเขตติดต่อกับอ่าวบ้านดอนทางด้านทิศเหนือ ส่วนทิศใต้ติดต่อกับตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ และอำเภอสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ทิศตะวันออกติดกับอำเภอขนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช และทิศตะวันตกติดกับอำเภอกาญจนดิษฐ์ แบ่งการปกครองออกเป็น 4 ตำบล ได้แก่ ตำบลดอนสัก ชลคราม ไชยคราม และ

ปากแพรก มีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเล 3 ตำบล ความยาวประมาณ 23 กิโลเมตร ได้แก่ ตำบล ดอนสัก ชลคราม และไชยคราม ชาวบ้านในบริเวณนี้ประกอบอาชีพการประมง และเพาะเลี้ยง สัตว์น้ำชายฝั่ง บางส่วนทำอาชีพประมงควบคู่กับการทำอาชีพอื่น เช่น การทำสวนยางพารา ปาล์มน้ำมัน ทำนา เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย เป็นต้น แต่สำหรับหมู่บ้านเกาะแรต ตำบลดอนสัก ยังคงยึดอาชีพประมงพื้นบ้านอย่างหนาแน่นประมาณร้อยละ 80-90 โดยทำประมงพื้นบ้านแบบ เต็มตัว มีการรวมกลุ่มป้องกันการบุกรุกพื้นที่เพื่อรักษาพื้นที่สาธารณะ 3,000 เมตร จากชายฝั่ง เพื่อให้เป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับทำกินร่วมกัน มีการตั้งข้อตกลงร่วมกันในชุมชนให้ปล่อยสัตว์ น้ำขนาดเล็กที่ติดอวนมา แต่ถึงอย่างไรก็ตามทรัพยากรสัตว์น้ำก็ยังคงมีน้อยเมื่อเทียบกับ สมัยก่อน (กลุ่มสนทนายบ้านเกาะแรต อำเภอดอนสัก, 10 ธันวาคม 2556)

1.2 สภาพทรัพยากรชายฝั่งของพื้นที่ปฏิบัติการ

1.2.1 สภาพทรัพยากรชายฝั่งบ้านท่าพิกุล อำเภอท่าฉาง

บ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 4 ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีประชากรจำนวน 958 คน ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนใน พื้นที่เดิม บ้านท่าพิกุลมีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับคลองท่าฉาง ทิศใต้ติดต่อกับบ้านท่าเคย ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง ทิศตะวันตก ติดต่อกับทางรถไฟ ทิศตะวันออกติดต่อกับทะเลอ่าว บ้านดอน พื้นที่ส่วนใหญ่ของบ้านท่าพิกุลเป็นที่ราบลุ่ม เหมาะกับการเพาะปลูก และเนื่องจากมี อาณาเขตติดต่อกับฝั่งอ่าวไทย จึงทำให้มีป่าชายเลนและทรัพยากรสัตว์น้ำที่อุดมสมบูรณ์ที่สร้าง รายได้ให้กับชุมชนมาช้านาน แต่ในปัจจุบันพื้นที่เหล่านี้ (ปากคลองท่าฉาง) ได้มีการบุกรุกจับจองเพื่อทำคอกหอยและมีการทำประมงโดยใช้เครื่องมือประมงโดยใช้อวนลาก อวนรุน และเรือ คราดหอยแครง ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำไม่มีที่ฝักตัวอ่อน ไม่มีที่อยู่อาศัยหรือหลบภัย ส่งผลให้ จำนวนสัตว์น้ำลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วจนทำให้เกิดการขาดแคลนทรัพยากรสัตว์น้ำส่งผล รายได้และการดำรงชีวิตของชุมชน (กลุ่มสนทนายบ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง วันที่ 3 สิงหาคม 2557) โดยการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ออกเรือหาปูม้า ปลาเก็ด ปลาดุก และ กุ้ง มีรายได้ไม่แน่นอน มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 8,000-10,000 บาท ต่อเดือน จึงต้องมีการ ประกอบอาชีพอื่นเสริม เช่น ตัดลูกจากใบจากขาย เป็นลูกน้องเฝ้าคอกหอย วางเบ็ด หาปูเปี้ยว มาขายหรือเอามาทำปูดองขาย ส่วนการทำประมงอีกแบบหนึ่งก็คือ การทำประมงชายฝั่งโดยทำ คอกหอยเลี้ยงหอยแครงและการทำนากุ้ง (กลุ่มสนทนายบ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอ ท่าฉาง, วันที่ 9 สิงหาคม 2557)

1.2.2 บ้านคันธูลี ตำบลคันธูลี อำเภอท่าชนะ

ตำบลคันธูลีตั้งอยู่ที่ทิศทางเหนือของอำเภอท่าชนะ เป็นตำบลที่อยู่ ติดต่อกับจังหวัดชุมพร มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือติดกับอำเภอสวนแตง อำเภอละแม จังหวัด

ชุมพร ทิศใต้ติดกับตำบลคลองพา อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทิศตะวันออกติดต่อกับฝั้วอ่าวไทย อำเภอท่าชนะ ทิศตะวันตกติดกับตำบลคลองพา อำเภอท่าชนะ มีพื้นที่ติดชายฝั่งจำนวน 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลคันธูลี ท่าชนะ และวัง ตำบลคันธูลีมีพื้นที่ติดชายฝั่งจำนวน 4 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 2 6 11 ชายฝั่งทิศใต้ติดกับตำบลท่าชนะ อำเภอคันธูลี ชายฝั่งทิศเหนือติดต่อกับคลองบ้านตวด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร อ่าวคันธูลีมีความยาวตลอดแนวชายฝั่งประมาณ 5 กิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ประเภท เรืออวน ลอบปู ลอบหมึก ลอบวาย (กั้งกั้ง) ในอดีตอ่าวแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล แต่ปัจจุบันเนื่องจากผลจากการบุกรุกของเรืออวนลาก อวนรุน เรือคราดหอยลาย เข้ามาทำการประมงในเขต 3,000 เมตร และป่าชายเลนถูกทำลาย ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายและลดน้อยลงอย่างมาก จึงได้คิดแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการขยายแนวเขตอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งออกให้ถึง 3,000 เมตร เพราะในเขต 3000 เมตร มีปะการังธรรมชาติอยู่หลายกอง เช่น กรังง่อน กรังคันทนา กรังพีชแห้ง กรังเรือติด และได้ดำเนินกิจกรรมมาหลายครั้งแล้ว และเมื่อ พ.ศ. 2555 และ พ.ศ. 2556 ได้มีเรือคราดหอยลายเข้ามาทำลายทรัพยากรในเขตอนุรักษ์จนก้างหอยปูปลา ลดน้อยลงอย่างมาก กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำและฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งบ้านคันธูลี จึงได้ร่วมกันทำโครงการทำบ้านให้ปลาอยู่ เพื่อเป็นการสร้างแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน อนุรักษ์ปะการัง และเพื่อช่วยป้องกันเรืออวนลาก อวนรุน เรือคราดหอยลายเข้ามาทำลายทรัพยากรธรรมชาติบริเวณชายฝั่ง 3,000 เมตร (กลุ่มสหกรณ์บ้านคันธูลี ตำบลคันธูลี อำเภอท่าชนะ, 27 กรกฎาคม 2557)

1.3 แนวทางในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง

การฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งเพื่อแก้ปัญหาค่าเสื่อมโทรมของสัตว์น้ำชุมชน ประมงพื้นบ้านร่วมกันใช้ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านมาเป็นกลไกการจัดการความรู้ด้วยการใช้ภูมิปัญญาการสร้างที่อยู่อาศัยให้สัตว์น้ำเรียกว่า “บ้านปลา” หรือ “หรี” (ทิศทางการจัดการความรู้ โดยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้) ชุมชนบ้านท่าพิกุลและชุมชนบ้านคันธูลี ได้ดำเนินการแก้ปัญหาโดยจัดทำบ้านปลาที่สอดคล้องกับสภาพของชายฝั่งทะเลในแต่ละพื้นที่ ดังนี้

1.3.1 การสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมของบ้านท่าพิกุล

การสืบทอดภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านของชาวประมงปฏิบัติการในพื้นที่บ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง เนื่องจากพื้นที่บ้านท่าพิกุลส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีสภาพเป็นปากคลองที่เป็นป่าชายเลนรกร้างซึ่งกำลังฟื้นฟูอยู่ในขณะนี้ ชุมชนจึงสามารถใช้ประโยชน์จากป่าไม้รกร้างมาอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง โดยใช้ไม้ตาตุ่มทะเลมาทำบ้านปลาในพื้นที่บริเวณปากคลองท่าฉาง ซึ่งการทำบ้านปลาหรือหรีนี้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านแบบดั้งเดิมที่มีการใช้วัสดุธรรมชาติในการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งถือว่าที่อยู่หรือบ้านใหญ่ของปลาคือทะเล แต่เมื่อบ้านปลาหรือทะเลถูกคุกคาม

ด้วยความก้าวหน้าของเทคโนโลยี การสร้างบ้านให้ปลาอยู่หรือการทำหำ จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำไว้ได้ การที่บ้านทำพิกุลสามารถสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมโดยการทำหำจากวัสดุธรรมชาติได้อาจเนื่องมาจากสภาพพื้นที่เป็นปากคลองที่ไม่มีคลื่นหรือลมแรงเหมือนกับชายฝั่งทะเล และมีทรัพยากรป่าไม้ชายเลน โดยเฉพาะไม้ตาตุ่มทะเลที่มีอยู่ทั่วไปในพื้นที่อีกทั้งมีกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนบ้านทำพิกุลที่มีความเข้มแข็งในการที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การที่ชุมชนบ้านทำพิกุลได้เลือกการสร้างบ้านปลาด้วยวัสดุธรรมชาติเนื่องจากมีความเห็นว่า การสร้างบ้านปลาในลักษณะนี้สามารถทำได้และสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ และการทำจากวัสดุธรรมชาติ คือ ไม้และกิ่งไม้ จะทำให้ปลาหรือสัตว์น้ำชอบและเข้ามาอยู่อาศัยได้ทันทีหลังจากสัตว์น้ำคุ้นเคยกับแหล่งที่อยู่ใหม่ (กลุ่มสนทนาบ้านทำพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง, 3 สิงหาคม 2557) เมื่อทำบ้านปลาเสร็จแล้ว ชุมชนสะท้อนว่าจะพยายามสร้างบ้านปลาเพิ่มขึ้นตามกำลังของประมงพื้นบ้านเพื่อสานต่อความคิดเพื่อสัตว์น้ำได้มาอยู่อาศัยให้มากขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อลดปัญหาการสูญพันธุ์

1.3.2 การผสมผสานภูมิปัญญาเดิมกับภูมิปัญญาใหม่ บ้านคันธูลี

บ้านคันธูลีหรือบ้านดวดปิด ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลคันธูลี อำเภอท่าชนะ มีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเลจำนวน 4 หมู่บ้าน ประกอบด้วยหมู่ที่ 1 2 6 และ 11 สภาพชายฝั่งของบ้านคันธูลีเป็นทะเลเปิด มีแนวปะการังทอดยาวขนานกับชายฝั่ง มีระยะห่างจากชายฝั่งประมาณ 2,000 เมตร และเนื่องจากสภาพพื้นที่ชายฝั่งทะเลบ้านคันธูลีเป็นทะเลเปิดที่ต้องเจอกับมรสุม การทำหำหรือบ้านปลานั้น จากเดิมที่เคยทำกับวัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ กิ่งไม้ และทางมะพร้าว นั้น ปรากฏว่าไม่มีความคงทน เพราะทะเลเป็นทะเลเปิด คลื่นแรงโดยเฉพาะในฤดูมรสุม ส่งผลให้เกิดความเสียหาย อายุการใช้งานสั้น ความแรงของลมจะกวาดบ้านปลาไปทั้งหมด ชุมชนจึงปรับภูมิปัญญาเดิมผสมผสานกับภูมิปัญญาใหม่ให้สอดคล้องหรือเข้ากับสภาพทะเล โดยเปลี่ยนจากไม้มาใช้พลาสติกชนิดใหม่ คือ ท่อพีวีซี (Polyvinyl Chloride : PVC) ซึ่งมีความทนทาน และเนื่องจากท่อพีวีซีมีช่องรูเมื่อปักลงไปในดินแล้วดินจะเข้าไปเกาะยึดข้างในจะทำให้ท่อยึดติดกับดินได้แน่นหนาทำให้สามารถต้านคลื่นและแรงลมมรสุมในช่วงที่มีมรสุมได้ แม้ว่าทะเลที่นี่จะมีแนวปะการังที่ทอดยาวขนานกับชายฝั่งแล้วก็ตาม แต่ในช่วงเวลาที่มีมรสุมในช่วงเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม ก็ไม่สามารถต้านกระแสคลื่นลมแรงได้ จึงพร้อมใจกันเปลี่ยนวัสดุธรรมชาติเป็นท่อพีวีซี เพื่อให้ทนทานและใช้ประโยชน์ได้นาน สัตว์น้ำได้มีที่อยู่อาศัยที่ถาวร (กลุ่มสนทนาบ้านคันธูลี ตำบลคันธูลี อำเภอท่าชนะ, 27 กรกฎาคม 2557)

การเรียนรู้การจัดทำโครงการ

ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งของบ้านทำพิกุล อำเภอท่าฉางและบ้านคันธูลีอำเภอท่าชนะนั้น เมื่อแต่ละชุมชนได้หาแนวทางและตกลงร่วมกันในการอนุรักษ์ฟื้นฟู

ทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งโดยการทำที่อยู่อาศัยให้ปลาหรือหრაแล้วนั้น โดยแต่ละชุมชนจะเลือกแบบการทำบ้านปลาตามความเหมาะสมของแต่ละสภาพพื้นที่เพื่อให้เข้ากับบริบททางทะเลของตน เริ่มด้วยชุมชนบ้านท่าพิกุลได้เขียนโครงการทำบ้านปลาแบบการสืบทอดภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม ส่วนชุมชนบ้านคันธุลี อำเภอท่าชนะได้เขียนโครงการทำบ้านปลาแบบการผสมผสานภูมิปัญญาเดิมกับภูมิปัญญาใหม่ การจัดเวทีการเรียนรู้ในการปฏิบัติการทำโครงการบ้านปลาใช้เวลาชุมชนละ 1 สัปดาห์ โดยมีผู้วิจัย วิทยากรประจำโครงการวิจัย และวิทยากรกระบวนการในการจัดกลุ่มสนทนาหรือเวทีชุมชน คอยให้คำปรึกษา ตลอดจนมีผู้ช่วยอำนวยความสะดวกทำหน้าที่บริการเครื่องดื่มอาหารว่าง ตลอดจนช่วยเหลือจัดหาอุปกรณ์เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปได้อย่างดี โดยวิทยากรทั้ง 2 ท่าน และผู้วิจัยจะเป็นผู้นำการสนทนาในการจัดทำโครงการ ที่ทำหน้าที่ให้คำแนะนำแก่ชุมชนในการเขียน โดยชุมชนหรือชาวประมงซึ่งร่วมด้วยกลุ่มอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำของแต่ละชุมชนเป็นผู้ดำเนินการเขียนโครงการทำบ้านให้ปลาอยู่

โครงการทำบ้านให้ปลาอยู่อาศัย ประกอบด้วยโครงการบ้านปลาแบบดั้งเดิมของบ้านท่าพิกุล อำเภอท่าฉาง และโครงการทำบ้านปลาแบบผสมผสานภูมิปัญญาเดิมเข้ากับภูมิปัญญาใหม่ของบ้านคันธุลี อำเภอท่าชนะ ดังนี้

1. โครงการทำบ้านปลา บ้านท่าพิกุล อำเภอท่าฉาง
2. โครงการทำบ้านปลา บ้านท่าคันธุลี อำเภอท่าชนะ

โครงการทำบ้านปลา บ้านท่าพิกุล อำเภอท่าฉาง

1. หลักการและเหตุผล

บ้านท่าพิกุล ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 4 ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีประชากรจำนวน 958 คน บ้านท่าพิกุลมีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับคลองท่าฉาง ทิศใต้ติดต่อกับบ้านท่าเคย ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง ทิศตะวันตก ติดต่อกับทางรถไฟ ทิศตะวันออก ติดต่อกับทะเลอ่าวบ้านดอน พื้นที่ส่วนใหญ่ของบ้านท่าพิกุลเป็นที่ราบลุ่ม เหมาะกับการเพาะปลูก และเนื่องจากมีอาณาเขตติดต่อกับฝั่งอ่าวไทย จึงทำให้มีป่าชายเลนและทรัพยากรสัตว์น้ำที่อุดมสมบูรณ์ที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนมาช้านาน แต่ในปัจจุบันพื้นที่เหล่านี้ (ปากคลองท่าฉาง) ได้มีการบุกรุกจับจองเพื่อทำคอกหอยและมีการทำประมงโดยใช้เครื่องมือประมงโดยใช้ อวนลาก อวนรุน และเรือคราดหอยแครง ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำไม่มีที่ ผักตบชวา ไม่มีที่อยู่อาศัยหรือหลบภัย ส่งผลให้จำนวนสัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็วจนทำให้เกิดการขาดแคลนทรัพยากรสัตว์น้ำส่งผลรายได้และการดำรงชีวิตของชุมชน

กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนบ้านท่าพิกุล จึงได้จัดทำโครงการทำบ้านปลาเพื่อให้กุ้ง หอย ปู ปลา ได้มีที่อยู่อาศัยเพื่อผักตบชวาและเป็นที่พักพิง อีกทั้งยังป้องกันเรืออวนลาก

อวนรุน และเรือคราดหอย เข้ามาในบริเวณนี้ รวมทั้งเพื่อกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน อีกทั้งก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชนอีกด้วย

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ

- 1) เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยให้กับสัตว์น้ำ เช่น ปลาตูก ปลาขี้เก
- 2) เพื่อป้องกันเรืออวนลาก อวนรุน เรือคราดหอยแครง เข้ามาทำลายทรัพยากรชายฝั่ง

- 3) เพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. พื้นที่ดำเนินการ

บริเวณปากน้ำคลองท่าฉาง หมู่ 4 บ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 1 แห่ง

4. ขั้นตอนการดำเนินการ

- 1) ประชุมสมาชิกโครงการ วางแผนการจัดทำบ้านปลา
- 2) แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการทำบ้านปลา
- 3) ออกแบบแปลนบ้านปลา โดยออกแบบให้มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 10 เมตร ยาว 30 เมตร ขนาดพื้นที่ 300 ตารางเมตร จำนวน 1 คอก
- 4) จัดเตรียมอุปกรณ์สำหรับจัดทำบ้านปลา โดยใช้ไม้ตาตุ่มทะเล และไม้แสม ประมาณ 550-600 ท่อน
- 5) ขนย้ายไม้สำหรับทำบ้านปลาไปยังปากคลองท่าฉาง ในหมู่ 4 บ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

5. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) มีแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน ส่งผลให้สัตว์น้ำมีจำนวนเพิ่มขึ้น
- 2) เป็นการสร้างจิตสำนึก และสร้างความสามัคคีในชุมชนให้มีความเข้มแข็ง
- 3) เป็นการสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง ปะการังธรรมชาติ และป่าชายเลน ในเขตชายฝั่งทะเล 3,000 เมตร

- 4) มีแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

6. งบประมาณ

- 1) ค่าเช่าเรือ 2 ลำๆ วันละ 1,000 บาท จำนวน 4 วัน เป็นเงิน 8,000 บาท
- 2) ค่าน้ำมันเรือ 2 ลำๆ ละ 250 บาท จำนวน 4 วัน เป็นเงิน 2,000 บาท

7. ผู้รับผิดชอบโครงการ

- 1) นายมนูญ คุ่มรักษ์ ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนบ้านท่าพิกุล
- 2) นางมณีนุชญา รักบางแหลม รองประธาน

3) นางศรีประพร ทองจั่น	กรรมการ
4) นายอริวัฒน์ แดงก่อเกื้อ	กรรมการ

โครงการทำบ้านปลา บ้านท่าคันธุลี อำเภอท่าชนะ

1. หลักการและเหตุผล

ตำบลคันธุลีตั้งอยู่ทิศทางเหนือของอำเภอท่าชนะ เป็นตำบลที่อยู่ติดต่อกับจังหวัดชุมพร ตำบลคันธุลีถือว่าเป็นตำบลสุดเขตแดนของจังหวัดสุราษฎร์ธานี มีอาณาเขตทิศเหนือติดกับอำเภอสวนแตง อำเภอละแม จังหวัดชุมพร ทิศใต้ติดกับตำบลคลองพา อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีพื้นที่ติดชายฝั่ง 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลคันธุลี ท่าชนะ และวัง ตำบลคันธุลี มีพื้นที่ติดชายฝั่ง จำนวน 4 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1, 2, 6, 11 ชายฝั่งทิศใต้ติดกับตำบลท่าชนะ อำเภอคันธุลี ชายฝั่งทิศเหนือติดต่อกับคลองบ้านดวด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร อ่าวคันธุลี มีความยาวตลอดแนวชายฝั่งประมาณ 5 กิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ประเภทเรืออวน ลอบปู ลอบหมึก ลอบวาย (กึ่งกึ่ง) ในอดีตอ่าวแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล แต่ปัจจุบันเนื่องจากผลจากการบุกรุกของเรืออวนลาก อวนรุน เรือคราดหอยลาย เข้ามาทำการประมงในเขต 3,000 เมตร และป่าชายเลนถูกทำลาย ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายและลดน้อยลงอย่างมาก จึงได้คิดแก้ไขปัญหาดังกล่าว ด้วยการขยายแนวเขตอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งออกให้ถึง 3,000 เมตร เพราะในเขต 3,000 เมตร มีปะการังธรรมชาติอยู่หลายกอง เช่น กรังง่อน กรังคันนา กรังพีชแห้ง กรังเรือติด และได้ดำเนินกิจกรรมมาหลายครั้งแล้ว และเมื่อ พ.ศ. 2555 และพ.ศ. 2556 ได้มีเรือคราดหอยลายเข้ามาทำลายทรัพยากรในเขตอนุรักษ์จนกึ่งหอยปูปลา ลดน้อยลงอย่างมาก กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำและฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งบ้านคันธุลี จึงได้ร่วมกันทำโครงการทำบ้านให้ปลาอยู่เพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง เพิ่มพันธุ์สัตว์น้ำทั้งกึ่ง หอย ปู ปลา บ้านปลาจึงเป็นทั้งแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน อีกทั้งช่วยป้องกันเรืออวนลาก อวนรุน เรือคราดหอยลายเข้ามาทำลายทรัพยากรธรรมชาติบริเวณชายฝั่ง 3,000 เมตร

2. วัตถุประสงค์โครงการ

- 1) เพื่อสร้างแหล่งอนุรักษ์ฟื้นฟูพันธุ์สัตว์น้ำ
- 2) เพื่อป้องกันเรืออวนลาก อวนรุน เรือคราดหอยลาย เข้ามาทำลายทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเล 3,000 เมตร
- 3) เพื่อเป็นการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. พื้นที่ดำเนินการ

ชายฝั่งทะเลในเขต 3,000 เมตร บริเวณหมู่ 1 บ้านคันธูลี ตำบลคันธูลี อำเภอกำแพง จังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 1 แห่ง ความกว้าง 20 เมตร ความยาว 40 เมตร มีพื้นที่ 800 ตารางเมตร

4. ขั้นตอนการดำเนินการ

- 1) ประชุมสมาชิกโครงการ เพื่อวางแผนการจัดทำบ้านปลา และเลือกช่วงเวลาที่เหมาะสมในการดำเนินการในช่วงเวลาน้ำลดประมาณครึ่งอก
- 2) แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการทำบ้านปลา
- 3) ออกแบบแปลนบ้านปลา สีเหลี่ยมผืนผ้า ขนาดความ กว้าง 20 เมตร ความยาว 40 เมตร มีพื้นที่รวม 800 ตารางเมตร ดังนี้
- 4) เตรียมอุปกรณ์สำหรับจัดทำบ้านปลาซึ่งได้แก่ ท่อพีวีซี (PVC) ขนาด 1.5 นิ้ว หนา 8.5 มิลลิเมตร จำนวน 200 ท่อน ทางมะพร้าว และเรือสำหรับขนอุปกรณ์
- 5) ขนอุปกรณ์ท่อพีวีซีไปยังพื้นที่ หมู่ 1 บ้านคันธูลี ตำบลคันธูลี อำเภอกำแพง จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- 6) ดำเนินการสร้างบ้านปลา 1 แห่ง

5. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) มีแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน ส่งผลให้สัตว์น้ำมีจำนวนเพิ่มขึ้น
- 2) เป็นการสร้างจิตสำนึก และสร้างความสามัคคีในชุมชนให้มีความเข้มแข็ง
- 3) เป็นการสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง ปะการังธรรมชาติ และป่าชายเลน ใน เขตชายฝั่งทะเล 3,000 เมตร
- 4) เป็นแหล่งประกอบอาชีพและสร้างรายได้ให้กับชุมชน
- 5) ทรัพยากรชายฝั่งทะเลบ้านคันธูลี ได้รับการฟื้นฟู

6. งบประมาณ

- 1) ท่อพีวีซี (PVC) จำนวน 200 ท่อนๆ ละ 110 บาท เป็นเงิน 22,000 บาท

7. ผู้รับผิดชอบโครงการ

1) นายสะอาด ดุลหลัง	ประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ
2) นายไสว สำราญ	กรรมการ
3) นายถนัด วิชัยดิษฐ์	กรรมการ
4) นายบุญสุข ขุนดำ	กรรมการ
5) นายประเสริฐ ประสิทธิ์กุล	กรรมการ

6) นายเจือ ศิวยายพรหมณ์	กรรมการ
7) นายสนั่น ส้าราญ	กรรมการ

การปฏิบัติการสร้างหรือบ้านปลา

1. แนวทางและการวางแผนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง

จากแผนงานเดิมที่วางไว้ในการลงพื้นที่เพื่อปฏิบัติการเกี่ยวกับการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งนั้น ได้เลือกพื้นที่ในการลงปฏิบัติการเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง 2 พื้นที่ คือ อำเภอท่าชนะ และอำเภอดอนสัก แต่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงจากแผนปฏิบัติการเดิม คือการเปลี่ยนพื้นที่การลงปฏิบัติการจากอำเภอดอนสัก มาเป็นอำเภอท่าฉาง ส่วนอำเภอท่าชนะยังคงเดิมไว้ โดยเหตุผลในการเลือกพื้นที่ในการลงปฏิบัติการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งนั้น คือ ชุมชนที่เลือกนั้นจะต้องมีความพร้อมในการที่จะพัฒนา มีความสามารถในการจัดการตนเองในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง โดยชุมชนจะต้องมีความต้องการอย่างแท้จริงในการที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟู มีความร่วมมือร่วมใจ มีจิตอาสาและจิตสาธารณะในการทำงานอย่างแท้จริง

สำหรับแผนงานเดิมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง ซึ่งมีการวางแผนงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยและชุมชนเพื่อเพาะพันธุ์ปูม้า ซึ่งเป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจของชาวประมงหรือชุมชนแถบอ่าวบ้านดอน แต่ในปัจจุบันปูม้ามามีจำนวนน้อยลง ซึ่งสาเหตุมาจากประชากรเพิ่มจำนวนมากขึ้น และมีการใช้เครื่องมือที่ทันสมัยที่เรียกว่าทำลายล้างในการดักจับ ทำให้ปูม้าขยายพันธุ์ ไม่ทันกับความต้องการ จึงได้คิดหาวิธีที่จะขยายพันธุ์ แต่เนื่องจากในระยะเวลาที่ทำวิจัยเป็นช่วงที่หาปูไข่หรือแม่พันธุ์ยาก พันธุ์ปูม้ายังเล็กต้องรอระยะเวลาที่เหมาะสมกว่านี้ ชุมชนบ้านคันธุลี ตำบลคันธุลี อำเภอท่าชนะ และชุมชนบ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง จึงได้ร่วมกันภายในชุมชนคิดหาแนวทางอื่นในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง โดยชุมชนมีความต้องการที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟูสัตว์น้ำชายฝั่งโดยวิธีการสร้างบ้านปลาหรือห่อ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมที่ สืบทอดมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ การทำบ้านปลาหรือห่อในสมัยก่อน คือ การนำไม้มาปักล้อมเป็นวงกลม แล้วนำกิ่งไม้มาผูกไว้ข้างใน สัตว์น้ำ รวมทั้งกุ้ง หอย ปู ปลา ก็จะเข้ามาอยู่อาศัย จากนั้นจึงค่อยล้อมจับปลาหรือสัตว์น้ำเหล่านั้น (กลุ่มสนทนายาน คันธุลี ตำบลคันธุลี อำเภอท่าชนะ, วันที่ 17 สิงหาคม 2557) จากแนวคิดดังกล่าวชุมชนบ้านคันธุลี และชุมชนบ้านท่าพิกุล จึงได้ร่วมกันเขียนโครงการเพื่อของบประมาณสำหรับการสร้างบ้านปลา เพื่อใช้ในการซื้ออุปกรณ์ และเป็นค่าใช้จ่ายในการทำบ้านปลาหรือห่อ

2. การดำเนินการสร้างบ้านปลาแบบการสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมของบ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง

2.1 ปัญหาและที่มาในการสร้างบ้านปลา

บ้านท่าพิกุล ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 4 ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีประชากรจำนวน 958 คน ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่เดิมบ้านท่าพิกุลมีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับคลองท่าฉาง ทิศใต้ติดต่อกับบ้านท่าเคย ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง ทิศตะวันตก ติดต่อกับทางรถไฟ ทิศตะวันออกติดต่อกับทะเลอ่าวบ้านดอน พื้นที่ส่วนใหญ่ของบ้านท่าพิกุลเป็นที่ราบลุ่มเหมาะกับการเพาะปลูก และเนื่องจากมีอาณาเขตติดต่อกับฝั่งอ่าวไทย จึงทำให้มีป่าชายเลนและทรัพยากรสัตว์น้ำที่อุดมสมบูรณ์ที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนมาช้านาน แต่ในปัจจุบันพื้นที่เหล่านี้ (ปากคลองท่าฉาง) ได้มีการบุกรุกจับจองเพื่อทำคอกหอยและมีการทำประมงโดยใช้เครื่องมือประมงโดยใช้อวนลาก อวนรุน และเรือคราดหอยแครง ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำไม่มีที่ผักตัวอ่อน ไม่มีที่อยู่อาศัยหรือหลบภัย ส่งผลให้จำนวนสัตว์น้ำลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วจนทำให้เกิดการขาดแคลนทรัพยากรสัตว์น้ำส่งผลรายได้และการดำรงชีวิตของชุมชนกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากร ป่าชายเลนบ้านท่าพิกุล จึงได้ช่วยกันเขียนโครงการทำบ้านปลาของบประมาณสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในการสร้างบ้านปลาในการสร้างบ้านให้กุ้ง หอย ปู ปลา ได้มีที่อยู่อาศัยเพื่อผักตัวอ่อนและเป็นที่หลบภัย อีกทั้งยังป้องกันเรืออวนลาก อวนรุน และเรือคราดหอย เข้ามาในบริเวณนี้ รวมทั้งเพื่อกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยการใช้อนุญาบัตรบ้าน อีกทั้งก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชนอีกด้วย (มณูญ คุ่มรักษ์, สัมภาษณ์ 1 สิงหาคม 2557) กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนบ้านท่าพิกุล ตั้งอยู่ที่ 4 บ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2549 ร่วมกับสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 13 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมมือกันภายในชุมชนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนและทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง ร่วมกันตั้งกฎเรื่องการวางลอบในชุมชน อีกทั้งได้ร่วมมือกับภาครัฐและหน่วยงานต่าง ๆ ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนมีการจัดทำโครงการวิจัยอย่างต่อเนื่อง เช่น ได้ร่วมกันจัดทำโครงการศึกษาแนวทางการจัดการทะเลชุมชนเพื่อการทำประมงกุ้งเคยและสร้างอาชีพเสริมอย่างยั่งยืน ศึกษารวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ในการจับกุ้งเคยในพื้นที่และนอกพื้นที่ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เก็บข้อมูลความเปลี่ยนแปลงของสัตว์น้ำและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่งระหว่างก่อนและหลังวิจัย ได้ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้และเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองในพื้นที่ในการกำหนดแนวเขตทะเลชุมชนในปี 2550 และการปักแนวเขตป่าทะเลชุมชน 1500 เมตร รวมทั้งการตั้งศูนย์ระวังทางทะเลโดยร่วมกันเฝ้าระวังการใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายล้าง ปัจจุบันกลุ่มอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนบ้านท่าพิกุลมีสมาชิก จำนวน 82 คน

2.2 การเลือกทำเลหรือพื้นที่ในการสร้างบ้านปลา

พื้นที่ดำเนินการ คือ บริเวณปากคลองท่าฉาง หมู่ 4 บ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี การเลือกพื้นที่สำหรับทำบ้านปลาในบริเวณนี้เนื่องจากเป็น

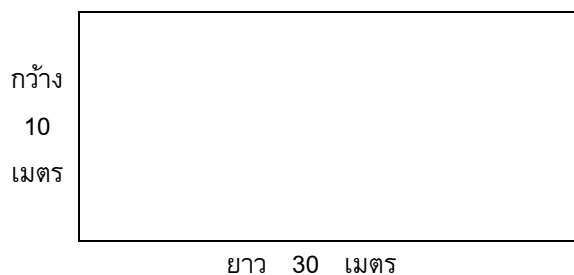
พื้นที่ที่มีหอยแครงและปลาตุ๊กตุ๊กชุม และเป็นพื้นที่ที่มักจะมีเรืออวนลาก อวนรุน เรือคราด หอยแครง เข้ามาคราดแบบกวาดล้างส่งผลให้สัตว์น้ำกึ่ง หอย ปู ปลา ไม่มีที่อยู่อาศัยและเริ่มหมดไป อีกทั้งบริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่ติดกับเกาะลอยและเกาะขี้นก เกาะลอยเป็นเกาะที่ตั้งอยู่ในลักษณะขวางปากคลอง มีขนาดพื้นที่ประมาณ 4 ไร่ อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้ชายเลน เช่น ตาตุ่มทะเล แสม โกงกาง ลำพู ลำพูหิน จาก เป็นต้น สองฝั่งด้านฝั่งซ้าย-ขวาของเกาะลอยเป็นทางเดินเรือออกสู่ทะเลชาวบ้านจึงเรียกเกาะนี้ว่า "เกาะลอย" ส่วนเกาะขี้นกซึ่งห่างจากเกาะลอยประมาณ 50 เมตร เป็นเกาะขนาดเล็กพื้นที่ประมาณ 3 ไร่ มีความอุดมสมบูรณ์ทางระบบนิเวศเป็นอย่างมาก จึงมีนกกระยางหลากหลายพันธุ์มาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งนกยางเกราะ นกยางขาว (ปากดำ) นกยางเขียว นกยางใหญ่ นอกจากนกกระยางเหล่านี้แล้วยังมีสัตว์ชนิดอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก เช่น เหยี่ยวหัวขาว นกเป็ดน้ำ นกกาน้ำ นกกวก นกแดง นกตัวเงินตัวทอง แต่ที่มีมากและเห็นเด่นชัด คือ นกกระยาง เมื่อประมาณปี 2555 บริเวณเกาะลอย เกาะขี้นกจะมีนกกระยางนับหมื่นตัว ที่อพยพมาจากพื้นที่บริเวณรอบ ๆ อ่าวบ้านทั้งจากอำเภอไชยา อำเภอพนมพิน มาวางไข่อยู่บนเกาะแห่งนี้ แต่ในปัจจุบันมีจำนวนลดลงไปมาก เนื่องจากมีตัวเงินตัวทองในบริเวณเกาะขี้นกที่มีอยู่ประมาณ 10 กว่าตัว แต่มีขนาดใหญ่ตัวละประมาณ 30-40 กิโลกรัม มากินไข่ของนกกระยาง รวมทั้งไล่จับกินนกกระยางเหล่านี้ ส่งผลให้นกกระยางบางส่วนอพยพไปอยู่ที่อื่น ในช่วงเช้านกเหล่านี้จะมาหลบลมและหากุ้ง หอย ปู ปลาในบริเวณเกาะลอย พอตอนค่ำก็จะกลับไปอาศัยนอนอยู่บนเกาะขี้นก ในช่วงเวลาที่น้ำขึ้นมาถึงเกาะหากมองเข้าไปยังเกาะขี้นกจะเห็นนกกระยางเป็นจำนวนมากเกาะขาวโพลนอยู่บนต้นไม้ และหากเป็นช่วงน้ำลดจนเห็นดินนกกระยางเหล่านี้ก็จะลงมาหากุ้ง หอย ปู ปลา เป็นอาหาร ยามชาวประมงที่แล่นเรือผ่านไปมามองเห็นนกกระยางเหล่านี้จินตนาการ (กลุ่มสนทนายบ้านท่าพิกุล, 30 สิงหาคม 2557) สำหรับเกาะขี้นกนั้น มนูญ คุ่มรักษ์ ได้เล่าว่า "เกาะขี้นกเป็นเกาะที่ชาวบ้านในชุมชนแถบนี้ให้ความเกรงขาม ด้วยมีความเชื่อว่าเกาะแห่งนี้เป็นเกาะที่มีความอาถรรพ์ เนื่องจากเคยมีชาวบ้านเข้าไปยิงนกกระยางบนเกาะ เมื่อนกกระยางตกลงมาจึงเข้าไปเก็บ แต่พอเดินไปถึงกลับหาคำไม่เจอ นอกจากนั้นบริเวณรอบ ๆ เกาะขี้นกยังเป็นสถานที่ลอยอังคารของคนในชุมชนอีกด้วย จึงส่งผลให้ไม่มีใครกล้าเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเกาะแห่งนี้" (มนูญ คุ่มรักษ์, สัมภาษณ์ 9 สิงหาคม 2557) ส่วนสมศักดิ์ จันทรประสงค์ ได้เล่าว่า "เมื่อประมาณ 10 กว่าปีที่แล้ว เกาะขี้นกนั้นนอกจากจะเป็นเกาะอาถรรพ์ตามความเชื่อของชาวบ้านในชุมชนแล้ว เกาะขี้นกยังเป็นสถานที่ที่คนในชุมชนมักจะนำศาลที่ชำรุดไปทิ้งหรือวางไว้ เนื่องจากมีความเชื่อว่าเป็นสถานที่ที่มีความลี้ลับ และอาจจะเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ต้องการให้คนเกรงกลัวไม่ให้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเกาะแห่งนี้ก็ได้" (สมศักดิ์ จันทรประสงค์, สัมภาษณ์ 30 สิงหาคม 2557) ส่วน วิทยา จันทเวช ได้เสริมว่า "บริเวณพื้นที่เกาะลอยและเกาะขี้นกนั้นเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นทางสามแพร่ง ชาวบ้านในชุมชนจึงให้ความเกรงกลัวไม่มีใครกล้าเข้าไปยุ่งหรือสร้างความเสียหายให้กับเกาะเหล่านี้" (วิทยา จันทเวช, สัมภาษณ์ 30 สิงหาคม 2557) ชุมชนหรือกลุ่ม

อนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านท่าพิกุล จึงพยายามอนุรักษ์เกาะเหล่านีไว้เพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของนกกระยาง และการที่มีนกกระยางจำนวนมากเข้ามาอยู่อาศัยจะส่งผลต่อระบบนิเวศ เพราะสัตว์น้ำ กุ้ง หอย ปู ปลา โดยเฉพาะปลาจะเข้ามาขึ้นกทำให้บริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์น้ำจำนวนมาก อีกทั้งยังเป็นปูให้ป่าไม้ได้เจริญเติบโตตามธรรมชาติอีกด้วย และในอนาคตหากมีการบริหารจัดการที่ดีพื้นที่บริเวณนี้อาจมีการส่งเสริมอนุรักษ์ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้อีกด้วย การทำบ้านปลาในพื้นที่บริเวณนี้นอกจากป้องกันไม่ให้เรืออวนลาก อวนรุน เรือคราดหอยเข้าไปถึงบริเวณพื้นที่บนเกาะรบกวนนกกระยางได้ ส่วนหลักการเลือกจุดหรือตำแหน่งการปักคอกบ้านปลานั้นต้องยึดหลักไม่ทำให้ชุมชนหรือชาวประมงพื้นบ้านที่ต้องทำมาหากินเดือดร้อน ไม่ไปขวางทางเดินเรือเข้าออก และต้องเป็นจุดที่สามารถลงไปปักไม้ได้ น้ำตื้นไม่ลึกมากควรอยู่ระดับอก หากไปสร้างบริเวณที่น้ำลึกเกินไปก็ต้องปักไม้จากบนเรือ การปักไม้แบบนี้จะทำให้ปักได้ไม่แน่นเท่าที่ควรและต้องใช้ไม้ปักที่ยาวขึ้นทำให้สิ้นเปลืองทรัพยากร ในการลงไปปักไม้ทำบ้านปลาจึงต้องลงไปปักช่วงน้ำตายหรือช่วงน้ำลด จึงจะสามารถทำได้สะดวกและเพื่อจะได้รู้ว่าตรงตำแหน่งนั้นเมื่อยามน้ำลดแล้วระดับน้ำควรจะอยู่ในระดับอกเพื่อไม่ให้กระทบต่อสัตว์น้ำ กุ้ง หอย ปู ปลา ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในบ้านปลา จึงควรเลือกจุดที่เมื่อน้ำลดแล้วระดับน้ำควรอยู่ที่ระดับไม่เกิน 1- 1.5 เมตร

2.3 ขั้นตอนการสร้างบ้านปลา

การทำบ้านปลาแบบดั้งเดิมของบ้านท่าพิกุล มีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

2.3.1 ออกแบบหรือบ้านปลา โดยออกแบบให้มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 10 เมตร ยาว 30 เมตร รวมพื้นที่ 300 ตารางเมตร จำนวน 1 คอก ดังนี้

ภาพที่ 6.3 การออกแบบหรือบ้านปลาของบ้านท่าพิกุล อำเภอท่าฉาง

2.3.2 เตรียมอุปกรณ์สำหรับจัดทำบ้านปลา โดยตัดไม้ตาตุ่มทะเล ไม้แสม แต่ควรใช้ไม้แสม เนื่องจากไม้ชนิดนี้จะคงทนและมีน้ำหนัก ยามมีคลื่นแรงจะไม่ลอยไปกับกระแสน้ำได้ง่าย ส่วนไม้ตาตุ่มทะเลนั้นจะเบาและมียางจึงไม่เหมาะสำหรับนำมาทำบ้านปลา ไม้แสมนั้นหาง่ายมีอยู่ทั่วไปในบริเวณพื้นที่รกร้างในแถบบริเวณบ้านท่าพิกุล การเลือกไม้ที่จะนำมาปักกรอบ ๆ คอก ควรมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2-3 นิ้ว ยาว 2.5 - 3 เมตร โดยปักระยะห่างเท่า ๆ กัน คือ 1 เมตร ใช้ไม้ 4 ท่อน เพราะฉะนั้นในการปักคอกขนาดพื้นที่ดังกล่าว

จึงใช้ไม้ประมาณ 320 ท่อน ส่วนขอนไม้สำหรับนำไปใส่ในคอกอีกจำนวน 80 ท่อน ขนาดความยาว 0.5 - 1 เมตร ควรเป็นไม้ที่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3-6 นิ้ว เนื่องจากควรเป็นไม้ที่มีความหนักเพื่อจะได้ถ่วงลงไปอยู่ใต้น้ำโดยที่ไม่ลอยขึ้นมาตามกระแสน้ำ ส่วนกิ่งไม้ที่มีใบไม้ติดมาด้วยสำหรับนำไปทำพา (กิ่งไม้สำหรับปักให้เป็นร่มเงาของปลาหรือสัตว์น้ำ) ควรมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 นิ้ว มีความยาวประมาณ 2-3 เมตร จำนวน 100 ท่อน และไม้สำหรับปักไขว้เพื่อป้องกันไม่ให้ขอนไม้และพา (กิ่งไม้) โดนกระแสน้ำหรือคลื่นพัดลอยออกจากคอก ควรเป็นไม้ที่มีขนาดเท่ากับไม้สำหรับปักรอบ ๆ คอก อีกจำนวน 50 ท่อน รวมไม้ทั้งหมดที่นำมาใช้ในการทำบ้านปลาขนาดพื้นที่ดังกล่าว ประมาณ 550-600 ท่อน โดยใช้เวลาในการตัดและขนย้ายประมาณ 3-4 วัน และเรือสำหรับขนไม้

ภาพที่ 6.4 การเตรียมไม้สำหรับจัดทำบ้านปลา

2.3.3 ขนย้ายท่อนไม้และกิ่งไม้สำหรับทำบ้านปลาไปยังปากคลองท่าฉาง บริเวณ หมู่ 4 บ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ภาพที่ 6.5 ขนย้ายท่อนไม้และกิ่งไม้สำหรับทำบ้านปลา

2.4 ดำเนินการสร้างบ้านปลา โดยใช้ท่อนไม้และกิ่งไม้ปักเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ประกอบด้วยคอกสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 300 ตารางเมตร จำนวน 1 คอก มีขั้นตอนการทำ ดังนี้

2.4.1 ปักไม้เป็นคอกสี่เหลี่ยม ความยาว 30 เมตร ความกว้าง 10 เมตร โดยปักไม้ 4 ท่อนต่อ 1 เมตร จึงต้องใช้ไม้ในการปักรอบ ๆ คอก ประมาณ 320 ท่อน ขั้นตอนนี้เป็นการปักไม้จากบนเรือในลักษณะหลวม ๆ เพื่อเตรียมไม้ลงจากเรือ หลังจากนั้นจึงค่อยลงไปปักในน้ำให้แน่นอีกครั้ง

ภาพที่ 6.6 การปักคอกสร้างบ้านปลา

2.4.2 เมื่อปักห่อหรือบ้านปลารอบนอกแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการใส่ท่อนไม้ลงไปตรงบริเวณกึ่งกลางคอก โดยโยนอีกจำนวน 80 ท่อนที่เตรียมไว้ลงไปได้น้ำเป็นแนวยาวตลอดทั้งคอก โดยวางไม้ให้ทับซ้อนกัน การทำเช่นนี้เพื่อให้มีพื้นที่ตามช่องไม้ที่ทับถมกันเพื่อปลาและสัตว์น้ำได้มีที่สำหรับวางไข่และเป็นที่หลบภัย

ภาพที่ 6.7 การใส่ท่อนไม้ในบ้านปลาเพื่อให้สัตว์น้ำได้มีที่สำหรับวางไข่และเป็นที่หลบภัย

2.4.3 ขั้นตอนต่อไปคือการโยนพา (กิ่งไม้) ใส่ทับลงไปบนขอนไม้ เพื่อใช้สำหรับทำเป็นร่มเงาให้กับสัตว์น้ำที่เข้ามาอยู่อาศัย การใช้กิ่งไม้และใบไม้จะช่วยให้คงความเป็นธรรมชาติและจะได้มีตะไคร่น้ำ ปลาและสัตว์น้ำเมื่อได้กลิ่นก็จะเข้ามาอยู่อาศัยเร็วขึ้น

ภาพที่ 6.8 การโยนพา (กิ่งไม้) ทับลงไปบนขอนไม้ เพื่อใช้สำหรับทำเป็นร่มเงาให้กับสัตว์น้ำ

2.4.4 เมื่อโยนพา (กิ่งไม้) เรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการนำไม้ที่เตรียมไว้มาปักไขว้คร่อมท่อนไม้และกิ่งไม้ไว้ เพื่อไม่ให้ท่อนไม้และกิ่งไม้เหล่านี้ลอยไปกับน้ำยามที่มีกระแสน้ำไหลเชี่ยวแรง

ภาพที่ 6.9 การปักไขว้คร่อมท่อนไม้และกิ่งไม้ไว้ เพื่อไม่ให้ลอยไปกับกระแสน้ำ

2.4.5 หลังจากนั้นจะได้บ้านปลาขนาดความกว้าง 10 เมตร ยาว 30 เมตร พื้นที่ 300 ตารางวา

ภาพที่ 6.10 บ้านปลาเมื่อทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว

2.5 ผลที่ได้จากการทำบ้านปลา

การทำบ้านปลาของบ้านท่าพิกุลนั้นจะเน้นการสร้างจากวัสดุธรรมชาติทั้งหมด คือ ไม้แสมและไม้ตาตุ่มทะเล ต้นไม้ 1 ต้นที่ไปตัดมาจะสามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งหมดตั้งแต่ ลำต้นตลอดจนถึงก้านและใบไม้ จากการทำบ้านปลาในบริเวณปากคลองท่านาง โดยปักทำคอก ขนาดความกว้าง 10 เมตร ยาว 30 เมตร มีพื้นที่รวมประมาณ 300 ตารางเมตร ระยะห่างที่ปัก ไม้ คือ 1 เมตร ปักไม้จำนวน 4 ท่อน ซึ่งเป็นระยะห่างที่แน่นอนหาพอที่เรือไม่สามารถเข้าไปได้ คนที่จะเข้ามาจับสัตว์น้ำ กุ้ง หอย ปู ปลา ในบริเวณนี้จะสามารถจับจากรอบนอกบ้านปลาได้ เท่านั้น การทำบ้านปลาในบริเวณนี้น้ำจะไม่เชี่ยวมากบ้านปลาที่ทำจากวัสดุธรรมชาติเหล่านี้จึง สามารถอยู่ได้ประมาณ 1-2 ปี หากไม่มีคนไปทำลาย การซ่อมแซมก็จะซ่อมเมื่อมีงบประมาณ เข้ามา มนูญ คุ่มรักษ์ เล่าให้ฟังว่า ตอนอายุประมาณ 14 ปี ตนเคยทำบ้านปลาด้วยไม้และวัสดุ ธรรมชาติ โดยการนำไม้มาปักเป็นคอกวงกลมขนาดเล็ก ๆ เพื่อหลอกล่อให้ปลาเข้าไปอยู่แล้วใช้ เครื่องมือแบบง่าย ๆ เช่น อวนล้อมจับขึ้นมา แต่การทำบ้านปลาในครั้งนี้เป็นการทำบ้านปลา ขนาดใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยทำมาโดยปรับขนาดของบ้านปลาให้ใหญ่ขึ้นเพื่อให้เข้ากับสภาพทาง ทะเลและเพื่อป้องกันเรืออวนลาก อวนรุน และเรือคราดหอยเข้ามาทำลายล้างสัตว์น้ำ (มนูญ คุ่มรักษ์,สัมภาษณ์ 9 สิงหาคม 2557) การทำบ้านปลานอกจากป้องกันเรืออวนรุน เรือคราดหอยแล้ว ยังส่งผลให้ปริมาณสัตว์น้ำเพิ่มจำนวนขึ้นประมาณร้อยละ 70 จากปริมาณ สัตว์น้ำที่มีอยู่เดิม เนื่องจากการออกหาปลาในช่วงก่อนหน้านี้จะต้องแล่นเรือออกไปไกล ประมาณ 10 กิโลเมตรจึงจะหาปลาได้ ปัจจุบันสามารถหาปลาได้จากบริเวณพื้นที่เหล่านี้โดย ไม่ต้องแล่นเรือออกไปไกลมากเหมือนเมื่อก่อน หลังจากทำบ้านปลาแล้วปลาจะสามารถเข้ามา

อยู่ได้เลยหลังจากที่ปลาทำความคุ้นเคยกับบ้านปลา การใส่กิ่งไม้ขอนไม้เข้าไปก็เพื่อให้ปลาได้กลืนและมีที่หลบภัยหรือที่สำหรับวางไข่ ส่วนเสาที่ปักไว้ก็จะมีหอยติด หอยแมลงภู่มาเกาะ ปลาที่จะเข้ามาอยู่อาศัย ได้แก่ ปลาชี่เกง ปลาดุก ปลากระบอก ปลากด ปลาแบน เป็นต้น ประมาณ 15 วัน ก็จะเริ่มวางไข่ หลังจากทำบ้านปลาสักประมาณ 1 เดือน จะเริ่มเห็นหอยแมลงภู่ หอยแครง มาเกาะตามเสา และเริ่มมีจำนวนกุ้ง หอย ปู ปลา เพิ่มมากขึ้น (กลุ่มสนทนายบ้านท่าพิกุล อำเภอท่าฉาง, 16 สิงหาคม 2557) จากการลงพื้นที่ร่วมกับชาวประมงพื้นบ้านพบว่า ในพื้นที่บริเวณรอบบ้านปลา หรือพื้นที่บริเวณใกล้เคียง ทั่วเกาะขึ้นกันนั้น เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ สามารถมองเห็นนกกระยางจำนวนมากลงมาหาอาหารกินตามรอบ ๆ บริเวณเกาะขึ้นนก ส่วนบริเวณรอบ ๆ บ้านปลานั้น สามารถคว่ำลงไปจับหอยแครง และกุ้งได้ด้วยมือเปล่า โดยใช้มือช้อนกุ้งขึ้นมาได้ครั้งละ 2-3 ตัวเลยทีเดียว แสดงดังภาพที่ 6.8 6.9 และ 6.10 ตามลำดับ

ภาพที่ 6.11 ขนาดของหอยแครงที่เก็บได้บริเวณบ้านปลา ณ ปากคลองท่าฉาง

ภาพที่ 6.12 โสพิษ จันทรประสงค์ แสดงการจับกุ้งในบริเวณบ้านปลาปากคลองท่าฉางด้วยมือเปล่า

ภาพที่ 6.13 ขนาดและปริมาณกุ้งที่จับได้แต่ละครั้งด้วยมือเปล่าบริเวณ
บ้านปลา ปากคลองท่าฉาง

จากภาพจะเห็นว่าทรัพยากรสัตว์น้ำ กุ้ง หอย ปู ปลา ในบริเวณพื้นที่รอบ ๆ บ้านปลา มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นส่งผลให้ชาวประมงพื้นบ้านที่ได้ร่วมมือร่วมใจกันสร้างบ้านปลารู้สึกและรับรู้ถึงผลของการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนและทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น สร้างความภาคภูมิใจและมีกำลังใจในการอนุรักษ์ร่วมกัน โสพิษ จันทรประสงค์ สมาชิกอีกคนหนึ่งของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านท่าพิกุลได้พูดด้วยน้ำเสียงที่บ่งบอกถึงจิตสำนึกของการอนุรักษ์ว่า "ตนจะทำบ้านปลาไปเรื่อย ๆ หากบ้านปลาที่ทำไปแล้วเกิดเสียหายหรือน้ำพัดพาไปก็จะต้องทำเพิ่มหรือซ่อมแซมไปเรื่อย ๆ ถึงแม้ตนจะไม่ได้ออกไปจับสัตว์น้ำ กุ้ง หอย ปู ปลา เนื่องจากไม่มีเครื่องมือในการทำประมงก็ตาม แต่ตนก็จะอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำเพื่อชุมชนบ้านท่าพิกุลรวมถึงอ่าวบ้านดอนต่อไป" (โสพิษ จันทรประสงค์, สัมภาษณ์ 16 สิงหาคม 2557)

3. การดำเนินการสร้างบ้านปลาแบบการผสมผสานภูมิปัญญาเดิมกับภูมิปัญญาใหม่ ของบ้านคันธุลี ตำบลคันธุลี อำเภอกำแพงแสน

3.1 ปัญหาและที่มาในการสร้างบ้านปลา

การทำห้หรือบ้านปลาในสมัยก่อนจะเน้นการสร้างจากวัสดุธรรมชาติ โดยเฉพาะไม้ไผ่ กิ่งไม้ การทำบ้านปลาจากไม้ไผ่จะทำให้คงทน อีกทั้งยังไม่ส่งกลิ่นเหม็นเมื่อผูกพันเหมือนกับไม้เนื้อแข็ง การปักบ้านปลาหรือห้ในสมัยก่อนจะปักเป็นคอกวงกลมเล็กๆ เป็นส่วนใหญ่ จะไม่ทำเป็นคอกใหญ่ ๆ เหมือนสมัยนี้ ทั้งนี้เนื่องจากในสมัยก่อนมีสัตว์น้ำ กุ้ง หอย ปู ปลา ชุกชุม ไม่จำเป็นต้องสร้างห้หรือบ้านปลาเพื่อให้ปลาเข้ามาอยู่อาศัย เพราะแค่เพียงแล่นเรือออกไปไม่กี่ไกลจากชายฝั่งก็สามารถจับสัตว์น้ำได้เป็นจำนวนมาก (เจือ ศิวายพราหมณ์,

สัมภาษณ์ 17 สิงหาคม 2557) สำหรับเหตุผลในการเลือกทำบ้านปลาของตำบลคันธูลีนั้น นอกจากสาเหตุของการหาพันธุ์ปูม้ายากในช่วงระยะเวลาที่ทำการวิจัยแล้ว ก็ยังมีอีกเหตุผลหนึ่ง คือ การเพาะพันธุ์ปูม้านั้นดูแลรักษายาก เนื่องจากเมื่อเพาะพันธุ์ลูกปูม้าและอนุบาลไว้ได้สัก ระยะหนึ่งแล้วก็ต้องนำลูกปูออกไปปล่อยขณะที่ตัวปูยังเล็ก เมื่อปูเริ่มคลานออกไปก็ถือว่าสิ้นสุด การอนุบาลดูแลลูกปู ปูเมื่อคลานลงน้ำก็คลานไปเรื่อย ๆ คนไม่สามารถตามไปดูแลได้ แต่หาก เป็นการสร้างบ้านปลาหรือห่อ สัตว์น้ำหรือปลาที่อยู่ในห่อจะปลอดภัย ยกเว้นสัตว์น้ำที่ออกไป จากห่ออาจโดนจับติดอวนไปได้ (สะอาด ดุลหลัง, สัมภาษณ์ 14 สิงหาคม 2557) ไสว สำราญ ได้สะท้อนปัญหาในการสร้างห่อในสมัยก่อนให้ฟังว่า "สมัยก่อนได้เห็นและได้ไปช่วยสร้างห่อ โดยการปักด้วยไม้ กิ่งไม้ แต่วัสดุเหล่านี้อยู่ได้ไม่นานก็ผุพังหรือไม่ก็โดนลมมรสุมหรือคลื่นซัด จนพังเสียหาย จึงได้คิดดัดแปลงจากไม้มาเป็นท่อพีวีซี (PVC) ซึ่งสามารถอยู่ได้ถึง 10 ปี หาก ไม่มีคนไปทำลาย เนื่องจากท่อพีวีซีเป็นพลาสติกมีความคงทนไม่เปื่อยผุพังส่งกลิ่นเหม็น อีกทั้ง ท่อพีวีซีมีรูเมื่อปักลงไปดินหรือดินเลน ดินก็จะเข้าไปยึดติดอยู่ข้างในทำให้ท่อปักยึดแน่น คลื่นซัดมากก็ไม่ลอยไปกับน้ำ ยิ่งนานวันก็ยิ่งยึดติดอยู่กับดิน" (ไสว สำราญ, สัมภาษณ์ 17 สิงหาคม 2557) ส่วนสะอาด ดุลหลัง ได้เล่าให้ฟังว่า "ตนได้ร่วมกับชุมชนสร้างบ้านปลาใน บริเวณชายฝั่ง หมู่ที่ 1 บ้านคันธูลี ห่างจากชายฝั่งประมาณ 1,000 เมตร ซึ่งเป็นบริเวณที่มีน้ำ ลึกพอสมควร การปักท่อพีวีซีจึงต้องปักจากบนเรือ ทำให้ปักท่อได้ไม่แน่นเหมือนกับลงไปปักใน บริเวณน้ำตื้น ๆ ระดับอก ยามมีคลื่นหรือมรสุม ท่อพีวีซีก็โดนคลื่นลมพัดพาไปตามกาลเวลา และที่สำคัญการปักท่อพีวีซีทำบ้านปลาในจุดหรือระยะห่างจากชายฝั่งมากเกินไปจะทำให้การ ควบคุมดูแลยาก เนื่องจากเมื่อมีหอยแมลงภู่มาติดที่ท่อพีวีซี ก็จะมีคนมาขโมยหอยแมลงภู่โดย ถอดไปทั้งท่อ อีกทั้งยังลงไปจับสัตว์น้ำในบ้านปลาเลยก็ด้วย และในปี 2555 และ ปี 2556 ได้มี เรือคราดหอย 50 กว่าลำ เข้ามาคราดหอยลายในพื้นที่บริเวณตำบลคันธูลี เวลาผ่านไป ประมาณ 2 ปี สัตว์น้ำ กุ้ง หอย ปู ปลา แทบไม่มีเหลือให้หากิน ชาวประมงพื้นบ้านที่ออกเรือ หาปลาแต่ละคืนได้ปลาเพียง 4-5 ตัว ได้ปูประมาณ 5-6 ตัว ซึ่งพอสำหรับทำกับข้าวในแต่ละวัน เท่านั้น ไม่สามารถสร้างรายได้เพื่อเลี้ยงครอบครัวได้" (สะอาด ดุลหลัง, สัมภาษณ์ 15 สิงหาคม 2557)

จากสาเหตุปัญหาดังกล่าวชุมชนตำบลคันธูลีซึ่งมีพื้นที่ติดชายฝั่ง 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ ที่ 1 2 6 และ 11 จึงได้ร่วมกันก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำและฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง โดยได้ดำเนินกิจกรรมทำแนวเขตอนุรักษ์ชายฝั่ง การลาดตระเวนเฝ้าระวังการทำประมงด้วยเรือ อวนลาก เรืออวนรุน และเรือคราดหอยลาย มายาวนานจนสามารถลดการทำประมงด้วย เครื่องมือทำลายล้าง นอกจากนั้นยังได้ดำเนินกิจกรรมธนาคารปูม้า เพื่อนำปูไข่นอกกระดองมา เลี้ยงแล้วปล่อยลงทะเล อีกทั้งได้เข้าร่วมกิจกรรมกับองค์กรต่าง ๆ ทั้งในด้านการสัมมนา ฝึกอบรม การเข้าร่วมประชุม เช่น ร่วมประชุมผลักดันการออกเทศบัญญัติขององค์การบริหาร ส่วนตำบลคันธูลี การขยายแนวเขตประมง 3,000 เมตร จากชายฝั่ง การเข้าร่วมการออก

พระราชบัญญัติการประมง พระราชบัญญัติทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พระราชบัญญัติกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเข้าเป็นกรรมการสมาคมสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านแห่งประเทศไทย ในการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง และเป็นอาสาสมัครคุ้มครองผู้บริโภคสร้างสรรค์อำเภอท่าชนะ และเป็นนายกสมาคมคนรักเขาป่า นา เล จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปัจจุบันสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำและฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งบ้านคันธูลี มีจำนวน 34 คน โดยสมาชิกส่วนใหญ่อยู่ในหมู่ที่ 1 2 และ 11 คือ นายสะอาด ดุลหลัง นายสุขชัย สมหา นายประเสริฐ ประสิทธิกุล นายโสภณ นเรทรราช นายอัมพร อำนวยผล นางนิตยา วิชัยดิษฐ์ นายนิคม ศรีรีน นายสันทัศน์ สุวรรณวงษ์ นายเสถียร น่วมภักดี นายสุชาติ คำสัย นายเฉลิมชัย อำนวยผล นายถนัด วิชัยดิษฐ์ นายสนั่น สำราญ นายชัยภรณ์ หืดเอี้ยว นายอภิชัย นุ่นบุญคง นายมนตรี ประสิทธิกุล นายบุญสุข ขุนดำ นายเจือ ศิวยพราหมณ์ นายสมชาย ยิ้มละมัย นายสมพร เพ็งสวัสดิ์ นายประเสริฐ สองเมืองสุข นายสมบูรณ์ เพ็งสวัสดิ์ นางกิมหัด ศรีรีน นางอาภรณ์ มณีรัตน์ นางสมทรง สองเมืองสุข นายไสว สำราญ นายรม สองเมืองสุข นายวิเชียร ศรีรีน นายประดิษฐ์ มั่นคง นายยุทธนา นเรทรราช นายเกษมศักดิ์ พิมพ์วิจิตร นายนัทธี ว่องธารักษ์ นางอัมรัตน์ ดุลหลัง และนายวันชัย สุขฉนวน

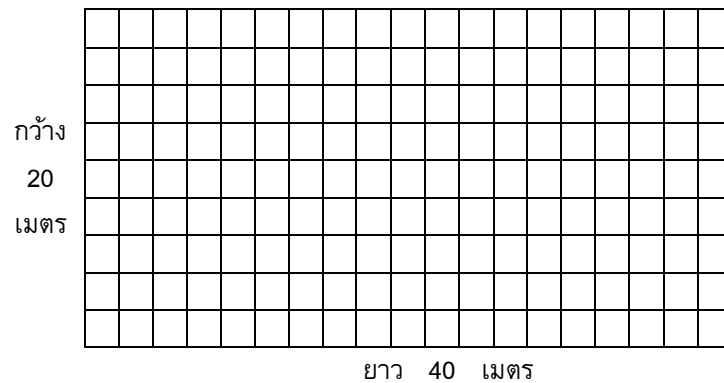
3.2 การเลือกทำเลหรือพื้นที่ในการสร้างบ้านปลา

กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำและฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง ซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนของประมงพื้นบ้านตำบลคันธูลี อำเภอท่าชนะ ได้มีการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์จากการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง แล้วมาคิดวิเคราะห์ทบทวนเพื่อหาแนวทางที่ดีที่สุดในการสร้างบ้านปลาเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน โดยร่วมกันเขียนโครงการของบประมาณเพื่อสร้างบ้านปลาในบริเวณพื้นที่หมู่ 1 บ้านคันธูลี ตำบลคันธูลี อำเภอท่าชนะ โดยใช้ท่อพีวีซีขนาด 1.5 นิ้ว หนา 8.5 มิลลิเมตร จำนวน 200 ท่อน ปักเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 20 เมตร ยาว 40 เมตร มีพื้นที่รวม 800 ตารางเมตร โดยสร้างบ้านปลาห่างจากชายฝั่งประมาณ 500 เมตร การสร้างบ้านปลาตรงจุดนี้ชุมชนมีความเห็นว่าเป็นจุดที่มีความเหมาะสมที่สุดเนื่องจากสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ ส่วนใหญ่มีบ้านอยู่ใกล้ๆ และเป็นจุดที่สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ นำเรือมาจอดเทียบ จึงทำให้สามารถดูแลบ้านปลาได้ง่าย สามารถมองเห็นไปจากชายฝั่งอีกทั้งตรงจุดบริเวณนี้มักจะมีเรืออวนรุนลากอวนเข้ามารุนทำลายล้างอยู่บ่อยครั้ง เมื่อสร้างบ้านปลาบริเวณนี้ก็จะช่วยกันเรืออวนรุน และเรือคราดหอยลายไม่ให้เข้ามาได้ และสามารถป้องกันการลากอวนทอดท่อพีวีซีได้อีกด้วย การเลือกทำเลปักคอกบ้านปลาในระยะห่างจากชายฝั่งประมาณ 500 เมตร นอกจากดูแลควบคุมง่ายแล้วยังต้องดูระดับน้ำยามน้ำลงอีกด้วย ยามน้ำลงต้องแน่ใจว่ายังมีน้ำให้สัตว์น้ำ กุ้ง หอย ปู ปลา ยังสามารถอยู่ได้ น้ำต้องไม่แห้งลงไปมาก น้ำควรจะอยู่ระดับเกือบถึงระดับหน้าอก จึงจะไม่มีผลกระทบต่อดังกล่าวที่อาศัยอยู่ในบ้านปลา

3.3 ขั้นตอนการสร้างบ้านปลา

การดำเนินการสร้างบ้านปลาแบบผสมภูมิปัญญาเดิมกับภูมิปัญญาใหม่ของบ้านคันธุลี มีขั้นตอน ดังนี้

3.3.1 ออกแบบแปลนบ้านปลา โดยออกแบบให้มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดความกว้าง 20 เมตร ความยาว 40 เมตร มีพื้นที่รวม 800 ตารางเมตร ดังนี้

ภาพที่ 6.14 ออกแบบแปลนบ้านปลาหรือหำของบ้านคันธุลี อำเภอกำแพงแสน

3.3.2 เตรียมอุปกรณ์สำหรับจัดทำบ้านปลาซึ่งได้แก่ ท่อพีวีซี (PVC) ขนาด 1.5 นิ้ว หนา 8.5 มิลลิเมตร จำนวน 200 ท่อน ทางมะพร้าว และเรือสำหรับขนอุปกรณ์

ภาพที่ 6.15 การเตรียมท่อพีวีซีสำหรับจัดทำบ้านปลา

ภาพที่ 6.16 การเตรียมทางมะพร้าวสำหรับจัดทำบ้านปลา

3.3.2 ขนอุปกรณ์ท่อพีวีซีไปยังพื้นที่สำหรับทำบ้านปลา คือ บริเวณชายฝั่งทะเล หมู่ 1 บ้านคันธูลี ตำบลคันธูลี อำเภอกาชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ภาพที่ 6.17 การขนย้ายอุปกรณ์สำหรับทำบ้านปลาไปยังชายฝั่งทะเล บริเวณบ้านดวดปิด

3.4 การดำเนินการสร้างบ้านปลา โดยมีขั้นตอนในการสร้าง ดังนี้

3.4.1 ปักท่อพีวีซีตามแนวยาว โดยปักครั้งละกี่แถวก็ได้ ปักไปพร้อม ๆ กัน เพื่อให้เป็นแนวตรงกัน เมื่อปักแถวที่ 1 และ 2 เสร็จ จึงเริ่มปักแถวที่ 3 และ 4 ไปพร้อม ๆ กัน อีก ทำจนครบ 20 แถว

ภาพที่ 6.18 การปักท่อนพีวีซีเพื่อจัดทำบ้านปลาบริเวณบ้านดวดปิดหรือบ้านคันธุลี

3.4.2 ขั้นตอนต่อไปนำทางมะพร้าวมาปักกองสุมไว้ภายในบ้านปลา เพื่อ
 เร่งให้ปลาหรือสัตว์น้ำได้เข้ามาอยู่อาศัยและใช้เป็นที่วางไข่และหลบภัยได้

ภาพที่ 6.19 การใส่ทางมะพร้าวในบ้านปลาหลังจากปักท่อนพีวีซีแล้ว

3.4.3 เมื่อปักเสร็จจะได้บ้านปลาที่มีพื้นที่ 800 ตารางเมตร โดยมีความยาว
 40 เมตร ความกว้าง 20 เมตร ระยะห่างระหว่างท่อนพีวีซีแต่ละท่อนจะห่างกันประมาณ 2
 เมตร ระยะห่างประมาณนี้จะสามารถป้องกันไม่ให้เรือวิ่งผ่านหรือเข้ามาทำลายแหล่งที่อยู่หรือที่
 หลบภัยของสัตว์น้ำได้

ภาพที่ 6.20 บ้านปลาที่ทำด้วยท่อพีวีซี

3.5 ผลที่ได้จากการทำบ้านปลา

การทำบ้านปลาของตำบลคันธุลีโดยใช้ท่อพีวีซีที่มีความคงทนสามารถอยู่ได้เป็น 10 ปี และเสริมด้วยทางมะพร้าวเพื่อเร่งให้ปลาได้กลิ่นแล้วเข้ามาอยู่และเพื่อเป็นร่มเงาให้ปลาได้มาหลบอาศัย เมื่อทำบ้านปลาเสร็จแล้วปลาที่จะเข้ามาอยู่ในบ้านปลาเลยก็ คือ ปลาซีเกง เนื่องจากปลาชนิดนี้เมื่อได้กลิ่นของกิ่งไม้ใบไม้หรือทางมะพร้าวก็จะเข้ามาอยู่อาศัยทันที ต่อมาอีกประมาณ 2-3 วัน ปลากระบอก ปลาสาก ปลาจระเม็ด จะเข้ามาอยู่ ต่อมาอีกประมาณ 1-2 สัปดาห์ ก็จะเริ่มมีปลาดุก ปลากะพง ปลาเกด ปลาแมว ปลาจวด ปลาแป้น และปลาอื่น ๆ เข้ามาอยู่อาศัย ประมาณ 15 วัน เมื่อเริ่มมีเพรียงซึ่งเป็นอาหารของปลา ปลา ก็จะเข้ามาวางไข่จะสามารถมองเห็นลูกปลาอยู่ในบริเวณบ้านปลา ส่วนปลากระเบนนั้นจะไม่เข้ามาอาศัยอยู่ในบ้านปลา แต่จะวนอยู่รอบ ๆ หลังจากทำบ้านปลาประมาณ 1 เดือน จะเริ่มมีหอยตืด และหอยแมลงภู่เข้ามาเกาะตามเสาท่อพีวีซี ปูหิน ปูทะเล ปลาดุก ปลากะพง ปลาเกด ก็จะเริ่มมีมากขึ้นเนื่องจากจะตามมากินหอยเหล่านี้ (กลุ่มสนทนายบ้านคันธุลี, สัมภาษณ์ 17 สิงหาคม 2557) จากการทำบ้านปลาส่งผลให้มีสัตว์น้ำบริเวณนี้มากขึ้น เมื่อทำบ้านปลาได้ประมาณ 1 เดือน ชาวประมงได้เข้าไปหาปลาบริเวณใกล้ๆ บ้านปลา โดยใช้วนทับตลิ่งลาก 1 ครั้ง จะตีดปลาสาก ปลากระบอก ปลาแมว ปลาจวด ปลาแป้น และปลาอื่น ๆ ตืดขึ้นมา (สะอาด ดุลหลัง, สัมภาษณ์ 16 สิงหาคม 2557) โดยปกติชาวประมงเคยหาปลาได้วันละประมาณ 10 กิโลกรัม ต่อมาเมื่อทำบ้านปลาแล้วประมาณ 1 เดือน ชาวประมงพื้นบ้านสามารถหาปลาเพิ่มขึ้นได้วันละประมาณ 20 กิโลกรัม ซึ่งถือว่าเป็นความสำเร็จของการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งที่ส่งผลให้สามารถเพิ่มจำนวนสัตว์น้ำได้ด้วยการสร้างบ้านปลา การเพิ่มของจำนวนสัตว์น้ำหรือปลาเมื่อเทียบกับอัตราการจับปลาได้ก่อนการทำบ้านปลาเฉลี่ยอยู่ที่ประมาณร้อยละ 50 (บุญสุข ขุนดำ, สัมภาษณ์ 17 สิงหาคม 2557) โดยเฉพาะในช่วงเดือนสิงหาคม - กันยายน เป็นช่วงที่ปลาเข้ามาอยู่มากจึงสามารถจับสัตว์น้ำได้มากขึ้น การสร้างบ้านปลานอกจากชาวประมงได้รับผลประโยชน์โดยตรง

คือ มีรายได้เพิ่มขึ้นแล้ว ชาวประมงพื้นบ้านมีกำลังใจที่จะร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำ จึงเริ่มทยอยเข้ามาให้ความร่วมมือ เกิดเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถช่วยเหลือจัดการตนเองได้ โดยไม่ต้องพึ่งหน่วยงานจากภายนอกเพียงอย่างเดียว สังเกตได้จากการที่ชาวบ้านประมาณร้อยละ 50 จาก 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ 1 2 6 และ 11 ได้ร่วมมือกันอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง โดยมีการนัดประชุม ปรึกษาหารือ ร่วมกันสร้างบ้านปลาและควบคุมดูแลไม่ให้ผู้ใดเข้ามาทำลาย หรือเข้าไปจับสัตว์น้ำในบ้านปลา รวมทั้งช่วยกันสอดส่องดูแลไม่ให้เรืออวนรุน เรือคราดหอยลาย เข้ามาทำลายล้างในบริเวณพื้นที่ชายฝั่งซึ่งเป็นพื้นที่อนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน ปัญหาเกี่ยวกับเรืออวนรุน เรือคราดหอยลาย เริ่มคลี่คลายไปในทางที่ดีเนื่องจากชาวประมงได้ร่วมมือกันคอยสอดส่องดูแล การทำบ้านปลาไว้ในบริเวณชายฝั่งก็เป็นการกันเรืออวนรุน เรือคราดหอยได้อีกด้วย (กลุ่มสนทนากับบ้านคันธุลี ตำบลคันธุลี อำเภอท่าชนะ, สัมภาษณ์ 17 สิงหาคม 2557)

การเปรียบเทียบการทำบ้านปลาแบบภูมิปัญญาเดิมและการผสมผสานภูมิปัญญา

ข้อแตกต่างระหว่างการทำบ้านปลาแบบการสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมของบ้านท่าพิกุลกับแบบการผสมผสานภูมิปัญญาเดิมกับภูมิปัญญาใหม่ของบ้านคันธุลี แสดงได้ดังตารางที่ 6.1

ตารางที่ 6.1 การเปรียบเทียบการสร้างบ้านปลาแบบการสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมกับแบบการผสมผสานภูมิปัญญาเดิมกับภูมิปัญญาใหม่

หัวข้อ	บ้านท่าพิกุล	บ้านคันธุลี
วัสดุที่ใช้ทำบ้านปลา	ไม้ กิ่งไม้	ท่อพีวีซี ทางมะพร้าว
ระยะเวลาในการดำเนินการ	4 วัน	2 วัน
การเพิ่มของสัตว์น้ำ	ร้อยละ 70	ร้อยละ 50
ประเภทสัตว์น้ำที่เข้ามาอยู่	ปลาซีเกะ ปลาตุ๊ก ปลาเกด ปลากระบอก ปลาแป้น หอยแมลงภู่ หอยแครง	ปลาซีเกะ ปลากระบอก ปลาสาก ปลาจาระเม็ด ปลาตุ๊ก ปลากระพง ปลาเกด ปลาแมว ปลาจวด ปลาแป้น หอยตืด หอยแมลงภู่
ระยะเวลาที่สัตว์น้ำเข้ามาอยู่	ปลาเข้ามาอยู่ทันที หอยจะเข้ามาเกาะตามเสาหลังจาก 1 เดือน	ปลาเข้ามาอยู่ทันที หอยจะเข้ามาเกาะตามเสาหลังจาก 1 เดือน
ความคงทน/ระยะเวลา	1-2 ปี	มากกว่า 10 ปี
ขนาดของบ้านปลา	300 ตารางเมตร	800 ตารางเมตร

งบประมาณ	น้อยกว่าบ้านคันธูลี	2 เท่าของบ้านท่าพิกุล
สถานที่ทำบ้านปลา	ปากคลองท่าฉาง	ทะเลเปิดบ้านคันธูลี
สภาพพื้นที่ทำบ้านปลา	กระแสน้ำ แต่ไม่มีคลื่น	คลื่นจนถึงพายุ
ระดับน้ำที่ทำบ้านปลา	ระดับหน้าอก(ช่วงเวลาน้ำลด)	ระดับหน้าอก(ช่วงเวลาน้ำลด)

การตั้งกฎกติกาการใช้ประโยชน์จากบ้านปลาของชุมชน

กลุ่มชุมชนประมงพื้นบ้าน กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง และกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำและพื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งบ้านคันธูลี ตำบลคันธูลี อำเภอท่าชนะ และชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอนเริ่มตระหนักถึงการอนุรักษ์พื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำโดยพยายามทำให้ทะเลอ่าวบ้านดอนกลับมามีสภาพใกล้เคียงกับอดีตอีกครั้งโดยพยายามหาวิธีในการเพิ่มปริมาณสัตว์น้ำ โดยการนำภูมิปัญญามาแบบดั้งเดิมและผสมกับภูมิปัญญาใหม่ นำมาสร้างที่อยู่อาศัยให้สัตว์น้ำเพื่อให้เป็นแหล่งที่อยู่ หลบภัย และเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์วัยอ่อน เมื่อสร้างที่อยู่อาศัยให้สัตว์น้ำแล้ว ชุมชนจึงต้องตระหนักถึงความรับผิดชอบในการที่จะช่วยกันดูแล อนุรักษ์ร่วมกัน โดยแต่ละชุมชนมีการตั้งกฎกติกาภายในชุมชนในการปฏิบัติร่วมกัน และเริ่มมีเครือข่ายในการสอดส่องดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำภายในชุมชนดังนี้

1. กติกาชุมชนประมงพื้นบ้านบ้านท่าพิกุล

ชุมชนประมงพื้นบ้านท่าพิกุล อำเภอท่าฉาง ชุมชนประมงพื้นบ้านได้ร่วมกันตั้งกฎกติกาชุมชนร่วมกัน ดังนี้

- 1.1 ห้ามเข้าไปจับสัตว์น้ำในบ้านปลา
- 1.2 ห้ามตัดต้นไม้และจับสัตว์น้ำในเขตพื้นที่อนุรักษ์ของกลุ่ม
- 1.3 ห้ามทิ้งขยะและปล่อยน้ำเสียลงในทะเล แม่น้ำ ลำคลอง และชุมชนต้องร่วมกันเฝ้าระวัง
- 1.4 ห้ามเรืออวนรุน เรือคราดหอย เข้ามาบริเวณบ้านปลา
- 1.5 ห้ามชุมชนใช้เครื่องมืออวนรุน เรือคราดหอยในการทำประมง
- 1.6 ให้มีการเฝ้าระวัง ป้องกัน ติดตาม ข่าวสารการแจ้งเบาะแสการใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายล้าง
- 1.7 กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านท่าพิกุลมีการผลัดเปลี่ยนเวรลงเรือลาดตระเวนเฝ้าระวังทางทะเล โดยเฉพาะรอบบริเวณบ้านปลา

2. กติกาชุมชนประมงพื้นบ้านบ้านคันธูลี

ชุมชนประมงพื้นบ้านบ้านคันธูลี ตำบลคันธูลี อำเภอกาญจนดิษฐ์ ได้ร่วมกันตั้งกฎ กติกาชุมชนร่วมกัน ดังนี้

2.1 ห้ามไม่ให้เรือเข้าไปในบริเวณบ้านปลา แต่ให้ทำมาหากินได้ในบริเวณรอบนอกเท่านั้น

2.2 ห้ามใช้เครื่องมือประมงประเภทเรืออวนรุน อวนลาก เรือคราดหอย เข้ามาบริเวณบ้านปลา

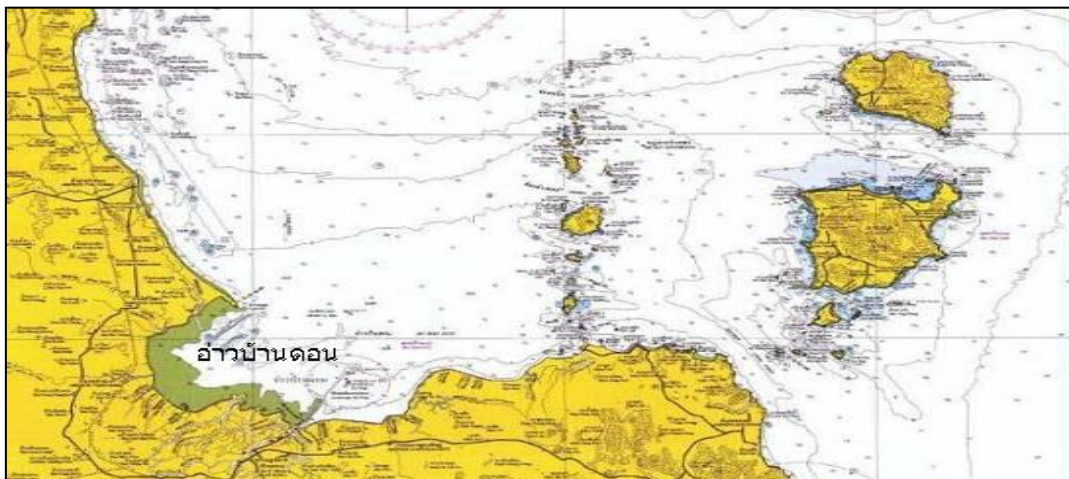
2.3 การจับสัตว์น้ำหากได้กุ้ง หอย ปู ปลา ตัวเล็กๆ ที่ยังไม่โตก็ให้ปล่อยลงน้ำ

2.4 ชุมชนต้องมีเครือข่ายในการสอดส่องดูแลเรืออวนรุน อวนลาก และเรือคราดหอย ไม่ให้เข้ามาบริเวณบ้านปลา

2.5 กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำและฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งบ้านคันธูลีต้องตั้งเวรยามเฝ้าบ้านปลา

การสร้างเครือข่ายย่อยการฟื้นฟูสัตว์น้ำชายฝั่งอ่าวบ้านดอน

ชุมชนประมงพื้นบ้านในอ่าวบ้านดอนร่วมอยู่ในเครือข่ายอ่าวบ้านดอนทั้ง 7 อำเภอ มีการประชุมพบปะทำกิจกรรมเป็นประจำทุกเดือน และร่วมอยู่ในกิจกรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งอ่าวบ้านดอน เมื่อมีกิจกรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูสัตว์น้ำกรณีการทำบ้านปลา กิจกรรมดังกล่าวนี้ก็ถูกบรรจุเป็นกิจกรรมของเครือข่าย

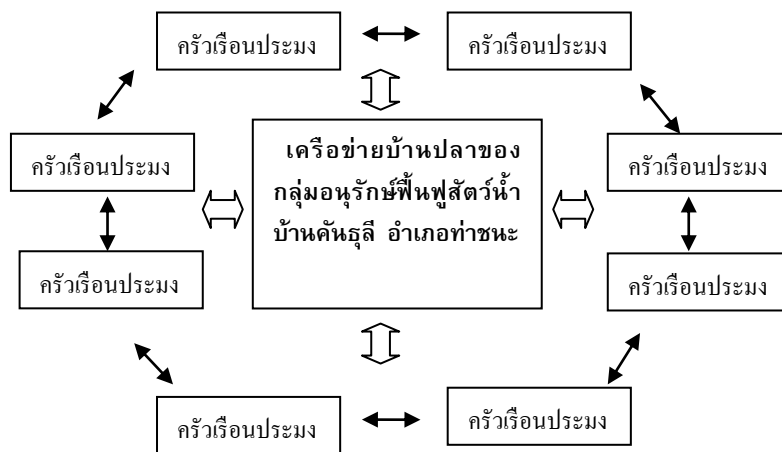

ภาพที่ 6.21 พื้นที่อ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

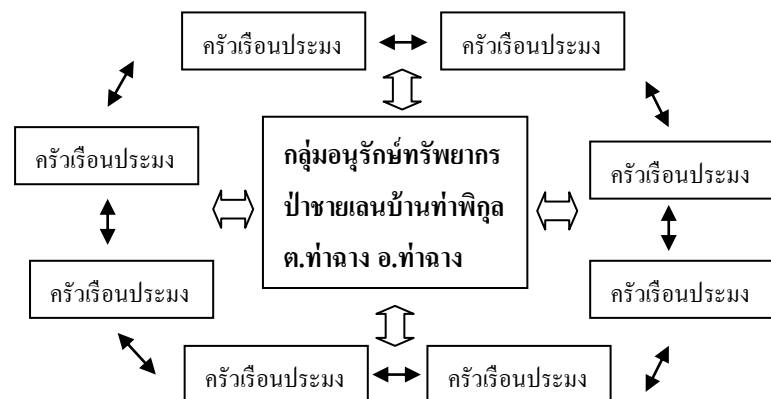
ที่มา : <http://www.forestandseaforlife.com/>

สำหรับเครือข่ายของ 2 ชุมชน บ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉางและบ้านคันธุลี ตำบลคันธุลี อำเภอกำแพง เป็นเครือข่ายย่อยระหว่างกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง และกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำและฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งบ้านคันธุลี ตำบลคันธุลี เป็นเครือข่ายที่ทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อร่วมกันทำกิจกรรมเฝ้าระวังและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กิจกรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูสัตว์น้ำ ในขั้นต้นได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้การเฝ้าระวังสัตว์น้ำในพื้นที่ที่ทำบ้านปลา

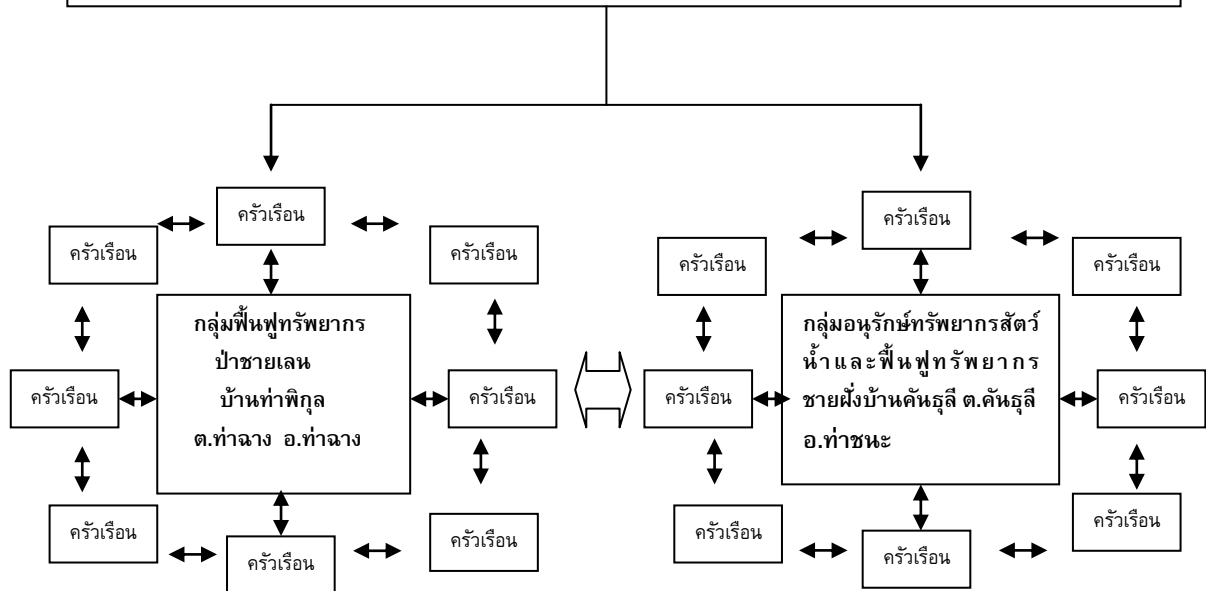
เครือข่ายบ้านปลาของกลุ่มอนุรักษ์ฟื้นฟูสัตว์น้ำบ้านคันธุลี อำเภอกำแพง (เครือข่ายย่อย)

เครือข่ายบ้านปลาของกลุ่มอนุรักษ์ฟื้นฟูสัตว์น้ำบ้านท่าพิกุล อำเภอกำแพง (เครือข่ายย่อย)

เครือข่าย (ย่อย) พื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งอ่าวบ้านดอน : กรณีการฟื้นฟูสัตว์น้ำ (การทำบ้านปลา) เครือข่ายย่อยบ้านคันธูลี อำเภอกำแพง และบ้านท่าพิกุล อำเภอกำแพง

บทสรุปสำหรับการจัดการความรู้ชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอน

การจัดการความรู้การอนุรักษ์ฟื้นฟูสัตว์น้ำในอ่าวบ้านดอนในพื้นที่อำเภอกำแพงและอำเภอกันธูลีด้วยโมเดลปลาหู การใช้ภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านเป็นกลไกสำคัญในการดึงความรู้ซ่อนเร้นของประมงพื้นบ้านบ้านท่าพิกุลและบ้านคันธูลีมา (คุณกิจ) ประสานกับการเพิ่มความรู้ในส่วนที่เป็นทฤษฎีและความรู้จากภายนอก ชุมชนประมงพื้นบ้านใน 2 พื้นที่ดังกล่าวมีความรู้ซ่อนเร้นอยู่มาก มีความชัดเจนในการแก้ปัญหาโดยเฉพาะประธานกลุ่มสามารถช่วยเหลือให้ความรู้และช่วยเติมเต็มความรู้ซ่อนเร้นให้กับสมาชิกในกลุ่ม เพราะมีประสบการณ์จากการเข้าประชุมสัมมนาในเครือข่ายอ่าวบ้านดอนและเครือข่ายฝั่งอันดามันตลอดจนกลุ่มและเครือข่ายนอกพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ จึงเป็นหลักที่สามารถช่วยดึงความรู้ที่ซ่อนเร้นของสมาชิกออกมาใช้ประโยชน์ เมื่อประสานกับความรู้จาก"คุณอำนวย"และ"คุณเอื้อ" ได้เพิ่มพูนความรู้ซ่อนเร้นของสมาชิกอย่างมีนัยสำคัญ ก้าวไปสู่การเรียนรู้จากการปฏิบัติการอนุรักษ์ฟื้นฟูสัตว์น้ำชายฝั่งทะเลจนสามารถสร้างบ้านปลาได้สำเร็จด้วยความรวดเร็ว เพราะประจักษ์ว่ามีความหวังรออยู่ข้างหน้า สมาชิกกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมการสร้างบ้านปลาด้วยความตั้งใจจริง การปฏิบัติการสร้างบ้านปลาสำเร็จตามเป้าหมายการฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งทะเล เมื่อผ่านไปประมาณ 15 วัน กุ้ง หอย ปู ปลา และสัตว์น้ำอื่น ๆ จะเข้ามาอยู่เนื่องจากเริ่มคุ้นเคยกับบ้านปลาหรือที่อยู่ใหม่ โดยภาวะปกติชายฝั่งทะเลเว้าเว้งไม่มีที่กำบังให้เป็นที่อยู่อาศัย เมื่อมีพื้นที่ที่สามารถหลบภัยและอยู่อาศัยได้ สัตว์น้ำเหล่านั้นก็เข้ามาอาศัยอย่างรวดเร็วตามธรรมชาติและการ

เรียนรู้ตามสัญญาตาม การจัดการความรู้การอนุรักษ์ฟื้นฟูสัตว์น้ำชายฝั่งด้วยภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านทั้งการสืบทอดภูมิปัญญาเดิมและการประสานกับภูมิปัญญาใหม่ (เทคโนโลยี) เป็นการเรียนรู้การสร้างบ้านปลาให้สอดคล้องกับสภาพของท้องทะเลในแต่ละภูมิภาค ชาวประมงพื้นบ้าน หรือ “คุณกิจ” จึงสามารถเรียนรู้การใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ฟื้นฟูสัตว์น้ำชายฝั่ง กล่าวได้ว่า การจัดการความรู้ในครั้งนี้ดำเนินไปด้วยดี โมเดลปลาทุเป็นกลไกสำคัญที่ส่งผลให้ชุมชนชาวประมงกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง และกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำและฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งบ้านคันธุลี ตำบลคันธุลี บรรลุการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการวิจัยที่ต้องการให้มีสัตว์น้ำเพิ่มขึ้น ในการดำเนินการจัดการความรู้โดยประยุกต์ใช้โมเดลปลาทุที่มีกระบวนการไม่ซับซ้อน จึงเป็นโมเดลที่เหมาะสมกับชุมชนประมงพื้นบ้าน

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านในการฟื้นฟูสัตว์น้ำอ่าวบ้านดอนที่ได้
นำโมเดลปลาทุมาใช้ ส่งผลให้ชุมชนประมงพื้นบ้าน บ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง และบ้านคันธุลี ตำบลคันธุลี อำเภอท่าชนะ ได้พัฒนาการเรียนรู้ในการทำประมงพื้นบ้าน อันเป็นอาชีพดั้งเดิมให้สอดคล้องกับภาวะการเปลี่ยนแปลง ทั้งจากภายในชุมชนและการได้รับผลกระทบจากภายนอกชุมชน ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติของท้องทะเล รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ จากเศรษฐกิจพึ่งตนเองเป็นเศรษฐกิจระบบทุนนิยมซึ่งค่อนข้างขัดแย้งกับอาชีพการทำประมงพื้นบ้านที่เน้นการพึ่งตนเอง ชุมชนประมงพื้นบ้านได้เรียนรู้การพึ่งตนเองในท่ามกลางการรุกตัวของทุนนิยมที่ต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดเพื่อให้อยู่รอด การรอธรรมชาติจึงไม่ทันกับเทคโนโลยีของระบบทุนนิยม การต่อสู้เพื่อความอยู่รอดกับทุนนิยม จำเป็นต้องใช้ฐานความรู้รอบด้านทั้งความรู้เดิมและความรู้ใหม่ กรณีการฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งเป็นตัวแสดงถึงการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงของประมงพื้นบ้านบ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง และบ้านคันธุลี ตำบลคันธุลี อำเภอท่าชนะอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งหากว่าวิธีคิดนี้ได้ขยายไปสู่หมู่บ้านอื่นในอ่าวบ้านดอนทั้งอ่าวก็เชื่อว่า วิธีการดำเนินชีวิตของประมงพื้นบ้านจะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี สิ่งสำคัญในการดำเนินการฟื้นฟูสัตว์น้ำที่ต้องการให้เกิดแรงกระเพื่อมของประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอน คือ การมีส่วนร่วมของประมงพื้นบ้านเอง การสร้างบ้านปลาเป็นภูมิปัญญาที่มีอยู่ในตัวประมงพื้นบ้านทุกคน เพียงแต่ยังไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ การพัฒนาการเรียนรู้ของประมงพื้นบ้าน 2 พื้นที่นี้ในการฟื้นฟูและอนุรักษ์สัตว์น้ำชายฝั่งสามารถทำได้สำเร็จ เพราะบ้านปลาหรือที่ชาวประมงเรียกว่า “หฺร่า” เป็นวิธีการฟื้นฟูสัตว์น้ำชายฝั่งที่ง่าย ๆ และอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวประมงมาก่อน จึงนำไปสู่ความสำเร็จได้ง่าย เนื่องจากเป็นความรู้ที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวของชาวประมงพื้นบ้าน การจัดการความรู้ที่ช่วยกันรื้อฟื้นความรู้ที่ซ่อนเร้นขึ้นมาใช้จึงมีความหมายต่อชีวิตชาวประมง คือ การพบความสำเร็จ ดังนั้นหากว่าบ้านปลาได้เกิดขึ้นในทุกชุมชนประมง วิถีชาวประมงก็อยู่รอดด้วยการพึ่งตนเอง

ท่ามกลางความเชื่อวรากของทุนนิยม สิ่งสำคัญยิ่งที่ประมงพื้นบ้านต้องตระหนัก คือ การมีส่วนร่วม หากขาดการมีส่วนร่วม ความสำเร็จอันหมายถึงรายได้ที่รออยู่ข้างหน้าจะหายไปทันที

อย่างไรก็ตามความสำเร็จของชุมชนประมงพื้นบ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง และชุมชนประมงพื้นบ้านบ้านคันธุลี ตำบลคันธุลี อำเภอท่าชนะ มาจากประธานกลุ่มกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง อำเภอท่าฉาง และกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำและฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งบ้านคันธุลี ตำบลคันธุลี อำเภอท่าชนะ ที่เป็นผู้รู้ ผู้มีภูมิปัญญา มีภาวะผู้นำและมีบทบาทในเครือข่ายประมงพื้นบ้านทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ ในอ่าวบ้านดอนและพื้นที่ประมงอื่น และมีบทบาทต่อสมาชิกในกลุ่มในด้านความเชื่อมั่นในวิธีคิด ประสพการณ์และความสามารถ จึงนำไปสู่ความสำเร็จได้